

**ПАМЕЖНЫЯ СПРЭЧКІ ПАМІЖ КАРОНАЙ і ВЯЛІКІМ КНЯСТВАМ
ЛІТОЎСКІМ У 16-17 СТСТ. НА ПРЫКЛАДЗЕ
МЕЛЬНІЦКАЙ і БЕРАСЦЕЙСКАЙ ЗЕМЛЯЎ***

Польска-літоўскія памежныя спрэчкі ў 16-17 стст. былі тэмай працы Аліны Ваврынчык¹. Аўтарка прадставіла ў ёй найперш праўныя аспекты спрэчак з пункту гледжання Кароны і Вялікага Княства Літоўскага як да Люблінскай уніі, так і пасля яе заключэння. У дадзеным артыкуле аналізујуша памежныя канфлікты толькі адносна Мельніцкай і Берасцейской земляў, але менавіта яны цягнуліся найдаўжэй і скончыліся толькі ў 17 ст. Памежныя канфлікты паміж Мельніцкай і Берасцейской землямі распачаліся з часу вылучэння першай яшчэ ў перыяд, калі абедзве гэтых землі знаходзіліся ў межах адной дзяржавы. Такім чынам, каб зразумець сутнасць спрэчкі аб адміністрацыйнай прыналежнасці маёнткаў на мельніцка-берасцейскім памежжы, належыць звярнуцца да таго часу, калі распачалося фармаванне Мельніцкай зямлі як асобнай тэатыральянай адзінкі.

У сярэднявеччы ў гэтым рэгіёне найважнейшую ролю выконвалі абарончыя замкі ў Берасці і Драгічыне. Менавіта ад іх абшары над сярэднім Бугам і верхнім Наравам называліся зямлёй Берасцейской ці Драгічынскай. Іншых назваў тагачасныя крыніцы не падаюць. Назва Падляшша з'явілася толькі ў канцы 15 ст. Падзел на землі Драгічынскую і Берасцейскую быў запачаткованы, праўдападобна, у 12 ст. у перыяд феадальнай раздробленасці Русі. Першыя звесткі, якія дазваляюць меркаваць пра абшар падуладны Берасцю і Драгічыну, паходзяць з канца 13 ст. Да Берасцейской зямлі тады належалі гарады: Берасце, Камянец, Бельск і Кобрын, да Драгічынскай – Драгічын і Мельнік².

На пачатку 14 ст. у перыяд крызісу Галіцка-Валынскага княства вялікі князь літоўскі Гедымін далучыў Берасце і Драгічын разам з іх акругамі да Літвы. Пасля падзелу дзяржавы паміж сынамі перад яго смерцю, абшары паміж Наравай і Бугам апынуліся ў межах Трокскага ўдзелу, які прыпаў Кейстуту, і на аснове якога паўстала на пачатку 15 ст. Трокскае ваеводства. Гэта быў час асаблівага абастрэння барацьбы за падляшскія землі паміж літоўскімі, рускімі, мазавецкімі князямі і крыжацкім ордэнам. На заходзе сутыкаліся ўплывы Літвы

* Пераклаў з польскай мовы Сяргей Токць. Цытаты з дакументаў прыводзяцца паводле мовы, на якой яны апублікаваныя, але заўжды ў польскай транскрыпцыі (Рэд.).

¹ Wilkiewicz -Wawrzynczykowa A. Spory graniczne polsko-litewskie w XV-XVII w. Wilno, 1928.

² Полное собрание русских летописей. Т. 2. Ипатьевская летопись. Москва-Ленинград, 1950. Стб. 215, 218, 222-224; Любавский М. Областное деление и местное управление Литовско-русского государства. Москва, 1892. С.15-22.

і Мазоўша, якое захапіла Ганёндзку воласць. У 1358 г. быў падпісаны памежны дагавор паміж князем Земавітам Мазавецкім і Кейстутам. Памежная рыса пралягla ўздоўж рэкаў Нетты, Бебжы, Малой Сухолды (Нераслі), Сліны³. У 1366 г. у трактаце, які прызнаваў уладу князёў Літоўскіх над Берасцейскай і Драгічынскай землямі, тэрыторыя іх, аднак, ізноў апісвалася толькі праз пералічэнне найважнейшых гарадоў: Берасце, Драгічын, Мельнік, Бельск, Камянец, Кобрын⁴. Падлягаючы тым гарадам абшар на ўсходзе ўпіраўся ў водападзел Піны і Прыпяці. На поўдні мяжа загарнула абшары на левабярэжжы Бугу, даходзячы да зямлі мазавецкага Ліву і малапольскага Лукава. Заходняя мяжа была ўстаноўлена дагаворам 1358 г. Ежы Вісьнеўскі звяртае ўвагу, што ў той час паўночную, усходнюю і паўднёвую межы Берасцейска-Драгічынскай зямлі акрэслівалі разлеглыя пушчы і балоты, якія цягнуліся ад ракі Супрасль праз вытокі Нарвы, верхні Мухавец, водападзел Прыпяці і Бугу, дзе паядноўваліся з далінамі рэк Влодаўкі і Півоні⁵.

Працэс распаду гэтага абшару на меншыя адзінкі набыў паскарэнне ў 15 ст. Тады адбываецца больш выразны падзел на паўночна-заходнія землі, якія падлягали мазавецкім упłyvам, а таксама паўднёва-ўсходнія, дзе назіраецца пераважна рускае асадніцтва⁶. Пасля ўключэння надбужанскіх земляў у межы ВКЛ ліцвіны ўзводзяць сістэму абарончых замкаў у Мельніку, Драгічыне, Бельску, Берасці, якія таксама выконвалі адміністрацыйныя функцыі ў падлягаючых ім акругах. Сведчыць аб гэтым акт Ягайлы, які надаваў у 1391 г. мазавецкаму князю Янушу *territam nostram Drohicensem cum castris et districtibus Drohiczyn, Melnyk, Surasz, Byelsko ac omnibus villis in eisdem districtibus sitis*⁷.

На аснове тых замковых акругаў, пакрываючых, напэўна, абшар гарадскіх акругаў, праўдападобна паўсталі пазнейшыя паветы⁸. Наданне Драгічынскай зямлі Янушу аблегчыла распачаты ўжо падзел адзінай калісьці тэрыторыі. На гэта ўпłyvala мазавецкая каланізацыя, якую інтэнсіўна падтрымліваў мазавецкі князь, пачынаючы з таго часу, калі першы раз, скарыстаўшы ўнутраныя замешкі ў ВКЛ, апанаваў Драгічын і Мельнік з ваколіцамі ў 1382 г. Канфлікт Вітаўта з Ягайлам спрыяў падзелу надбужанскіх земляў на дзве часткі: Драгічынскую і Берасцейс-

³ Jabłonowski A. Podlasie. Cz. 2. Polska XVI w. pod względem geograficznno-statystycznym. T. VI. [w:] Źródła dziejowe. T. XVII. Warszawa, 1909. S. 5.

⁴ Czuczyński A. Traktat książeł litewskich z Kazimierzem Wielkim z roku 1366 // Kwartalnik Historyczny. T. 4. 1890. S. 513-515.

⁵ Для акрэслення гэтай тэрыторыі Е. Вісьнеўскі ўжывае тэрмін Берасцейска-Драгічынская зямля. У кропіцах такая назва не выступае (Wiśniewski J. Podlasie // Słownik starożytności słowiańskich. T. IV. Wrocław, 1970. S. 172-174.)

⁶ Пра мазавецка-рускія канфлікты глядзі: Włodarski B. Polska i Rus 1194-1340. Warszawa, 1966 і Alexandrowicz S. Działania wojenne w XI-XIII wiekach // Z dziejów wojskowych ziem północno-wschodniej Polski /Pod redakcją Z. Koszczyły. Białystok, 1986. S. 13-45.

⁷ Kodeks dyplomatyczny Ks. Mazowieckiego /Wyd. J.T. Lubomirski. T. 1. Warszawa, 1863. N 20, S. 112.

⁸ Janeczek A. Osadnictwo pogranicza polsko-ruskiego. Województwo bialskie od schyłku XIV do początku XVII wieku. Warszawa, 1993. S. 213.

кую землі. Апошняя засталася ў валоданні Вітаўта, але ў хуткім часе была апана-
вана Ягайлам, які пасадзіў польскія залогі ў замках Берасця і Камянецца.

На думку ранейшых даследчыкаў (А.Ябланоўскі, М.Любабаўскі), Вітаўт зда-
бываў сваю бацькаўшчыну па частках, што ў яшчэ большай ступені павінна
было ўплываць на драбленне падляшскіх земляў. Як першую частку, Вітаўт
атрымаў Камянецкую акругу (1394 г.), затым Берасце з акругай (каля 1408 г.).
Разам з тым Драгічынская зямля заставалася ў руках мазавецкіх князёў аж да
1443 г. Сучасныя даследчыкі (Е.Вісьнеўскі, Е.Ахманьскі, В.Ярмолік) лічаць,
што Вітаўт цалкам вярнуў свой уздел яшчэ ў 1391 г. ці на пачатку 15 ст. разам з
Драгічынскай зямлёй, якая толькі ў 1440-1444 гг. падпала пад панаванне маза-
вецкага князя Баліслава IV, а той час адзначаўся інтэнсіўным наплыvам маза-
вецкіх каланістаў. Займаючы пэўную пазіцыю ў тым пытанні належыць памя-
таць, што ў 1420 г. Вітаўт пацвердзіў упасажэнне каталіцкага касцёла ў Мельні-
ку, які тады належаў да Драгічынскай зямлі⁹. Такім чынам, калі не ўся зямля,
дык яе ўсходняя частка мусілі знаходзіцца пад уладай Вітаўта.

Мазавецкая каланізацыя ўяўляла адзін з чыннікаў, якія ўплывалі на ад-
метнасць паўночна-заходніяй часткі Падляшша, найперш з прычыны надання
Баліславам IV мазавецкім асаднікам прывілеяў паводле польскага права. Іх
захаванне гарантаваў Казімір Ягелончык пасля адабрання Драгічынскай зямлі
і паўторнага далучэння да Літвы. Польскае права для гэтай тэрыторыі пацвердзіў
Аляксандар Ягелончык у 1496 г.¹⁰ Такім чынам, Драгічынская зямля атрымала
у ВКЛ асобнае праўнае становішча.

Большасць гісторыкаў прызнае, што змест прывілею для Драгічынскай
землі быў ідэнтычным з выдадзеным 22 лютага 1501 г. прывілеем для Бельскай
землі¹¹. Абедзве гэтыя землі атрымалі з пэўнымі абмежаваннямі польскае пра-
ва: ад старасцінскіх судоў вызвалілі шляхту, уведзена арганізацыя судоў з вы-
барнымі ўраднікамі. Паводле літоўскага ўзору захаваўся аваязак варты ў гас-
падарскіх замках. Было ўрэгульвана развязанне праўных пытанняў паміж пра-
васлаўнымі русінамі, якія надалей падлягалі свайму праву, і мазавецкім насель-
ніцтвам, жыўшым паводле польскіх правоў.

Нідзе не захавалася ўзгадак пра існаванне якога-небудзь асобнага прыві-
лею адносна Мельніцкай зямлі. Праўдападобна, што нададзенае Драгічынскай
землі польскае права было аўтаматычна пашырана на Мельніцкую зямлю, якая
усё больш вылучалася як асобная тэрыторыя, але яшчэ канчаткова не сфармава-
лася. Падобным быў статус Мельніцкай зямлі ў 1516 г., калі выданы Зыгмунтам
І прывілей касаваў датычнасць абмежаванні ў польскім праве для territorium
Drohicensis et Mielnicensis. Аднак ужо акт устанаўлення Падляшскага ваяводства

⁹ Да нядыўнага часу гэты год лічылі датай фундацыі касцёла ў Мельніку.

¹⁰ Pietkiewicz K. Wielkie Księstwo Litewskie pod rządami Aleksandra Jagiellończyka. Studia nad dziejami
państwa i społeczeństwa na przełomie XV i XVI wieku. Poznań, 1995. S. 70-71. Por. przyp. 153. S.70.

ў 1520 г. называў Мельніцкую зямлю апрач Драгічынскай, Берасцейской, Бельской, Камянецкай і Кобринскай¹². Можна дагуспціць, што працэс фармавання Мельніцкай зямлі завяршыўся на мяжы 30-х і 40-х гадоў 16 ст., паколькі найдаўнейшыя гродскія кнігі Мельніка сягаюць 1537 г.¹³ Здесяць гадоў пазней літоўская паслы дамагліся ад караля Жыгімонта Аўгуста ўтварэння ўрада падкаморага для сваёй зямлі.

Межы Мельніцкага павету ў першай палове 16 ст. не былі дакладна апісаныя, аднак можна прыблізна іх акрэсліць. Невялікі адrezак паўднёвой мяжы Мельніцкай зямлі ўпіраўся ў раку Лівец, якая адначасова была мяжой Лукаўскага павету Люблінскага ваяводства з Падляшскім ваяводствам. На ўсходзе Мельніцкая зямля гранічыла з Берасцейскай зямлём. Для памежнай рысы харэктэрнай была частая зменлівасць і адсутнасць стабільнасці амаль да канца 17 ст. На памежжы знаходзіўся шэраг мясцовасцяў спрэчнай і часта зменлівай павятовай прыналежнасці яшчэ да адміністрацыйнай рэформы ў ВКЛ і абавязчэннем польска-літоўскай уніі. Прыхынай таму было познєе вылучэнне Мельніцкай зямлі, усходняя і заходняя часткі якой прылягалі да двух моцных адміністрацыйных асяродкаў: Драгічына і Берасця.

Першым прыватным уладаннем на поўдні з боку Мельніцкага павету быў маёнтак Вознікі, у першай палове 16 ст. -- уласнасць Забярэзінскіх, пазней Кішкаў. З боку Берасцейскага павету суседнічаў з імі маёнтак Міжрэчча. Наступныя мясцовасці Носава, Ціцібор і Бокавічы яшчэ перад адміністрацыйнай рэформай і Люблінскай уніі харэктарызаваліся зменнай павятовай прыналежнасцю.

Двор Носава ў Мельніцкім павеце, які раней належаў да спадчыны каралевы-ўдавы Алены, у 1514 г. пасля яе смерці, быў нададзены Івану Іванавічу Пузынену ўзамен страчанага маёнтку ў Смаленскім ваяводстве. У часе судовага працэсу паміж сынамі Пузыны Васілём і Цімафеем, які адбываўся ў 1516 г., Носава было залічана да Мельніцкага павету¹⁴. Але, калі ў 1545 г. Носава атрымаў у валоданне Іван Васілевіч Лацкі, яго змясцілі ў Берасцейскім павеце¹⁵.

Праўдападобна, ад пачатку 16 ст. цягнулася памежная спрэчка адносна Бокавічаў. Мельніцкі стараста Няміра (1499 – 1533 гг.) засведчыў перад каралём, што Бокавічы належаць да Берасцейскага павету. Ва ўпісаным у 1556 г. да мельніцкіх кніг каралеўскім лісце, скіраваным да мельніцкага старасты, манарх забараняў позвы Палубінскіх з Бокавічаў праз мельніцкія суды, па-

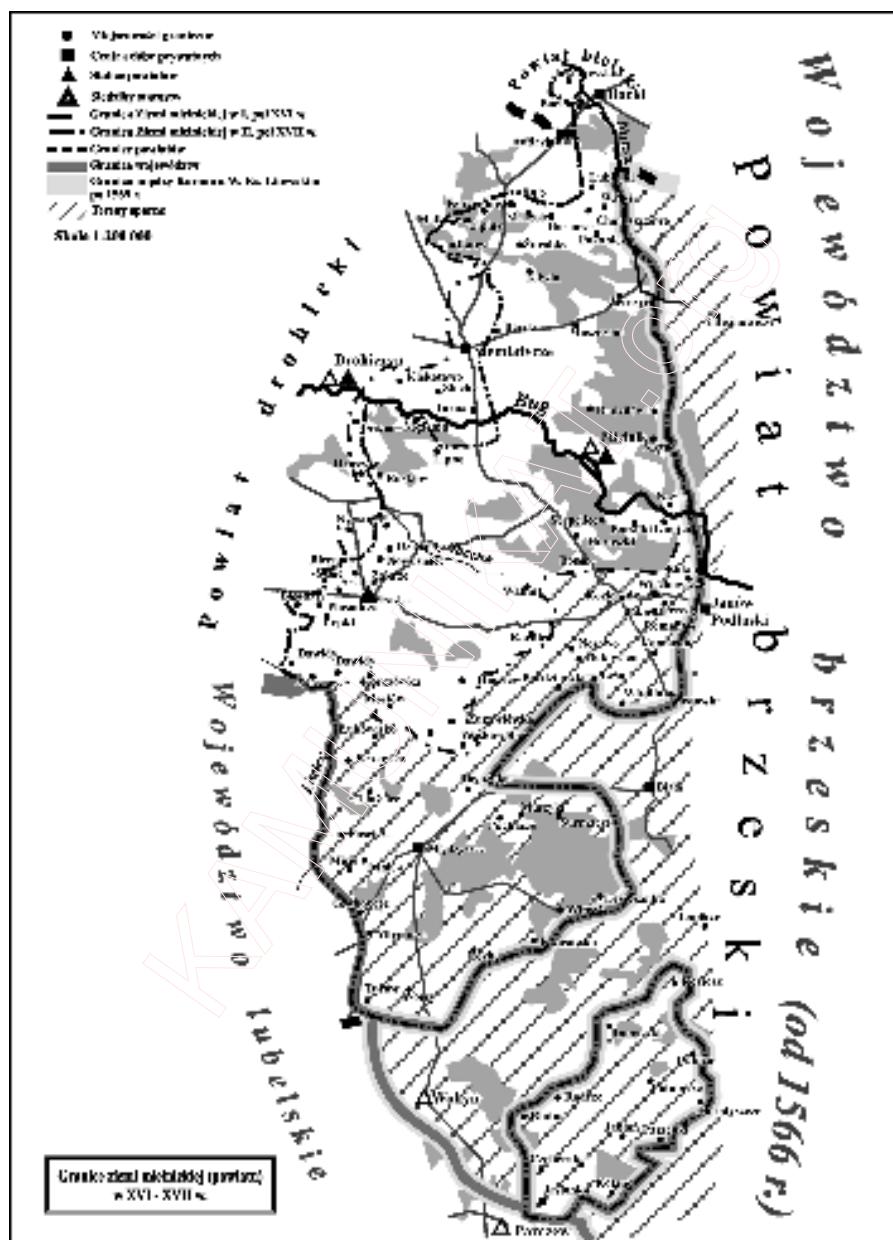
¹¹ Пра прывілей для Бельской зямлі глядзі: Działyński T. *Zbiór praw litewskich*. Poznań, 1841. S. 67-72.

¹² Пра акт аб утварэнні Падляшскага ваяводства глядзі: Jabłonowski A. Podlasie. Cz. 3. Warszawa, 1910 S.257-258. Можна сцвярджаць, што ваяводства існавала раней, бо ў 1513 г. узгадваецца падляшскі ваявода.

¹³ Пра падляшскіх ўраднікаў XIV-XVIII ст. глядзі: Dubas-Urwanowicz E., Jarmolik W., Kulecki M., Urwanowicz J. // *Urzędnicy dawniej Rzeczypospolitej XII-XVIII wieku. Spisy/ Pod red. A. Gaśiorowskiego. T. 8. Podlasie. Kórnik, 1994. S.9.*

¹⁴ Wolff J. *Kniaziowie litewsko-ruscy od końca czternastego wieku*. Warszawa, 1895. S.405-406.

¹⁵ Boniecki A. *Herbarz polski*. Warszawa, 1908. T. 13. S. 317-318.

колькі адпаведным для іх ёсьць берасцейскі ўрад ці таксама каралеўскі суд. Верагодна, да Бокавічаў тады належала Лесна, якая таксама падлягала змен-насці павятовай юрысдыкцыі¹⁶.

За Носавам мяжа Мельніцкага павету ішла ўздоўж берасцейскіх маёнткаў Казярады, якія належалі Багавіцінавічам, а таксама Янава, якія належалі Луцкаму біскупу. Затым мяжа бегла на поўнач, перасякаючы Буг. З боку Мельніцкай зямлі заставаліся Нівіцы з Сутнам. На пачатку 16 ст. гэта была ўласнасць Солтанаў, якая ў 1548 г. была нададзена Жыгімонтам Аўгустам Станіславу Няміры - наш-чадку Няміры Грымаліча, пачынальніка роду Няміраў¹⁷. Наступнымі памежнымі мясцовасцямі былі вёскі Мельніцкага староства: Залесе, Жэрчыцы, Паканева, Машчона, Баярска¹⁸ і маёнтак Горнава з вёскамі Ваські і Любейкі¹⁹.

З боку Берасцейскай зямлі на тым адрезку памежнымі мясцовасцямі былі шляхецкія Літвіновічы, Велянава і Токары, а таксама Мілейчыцы – каралеўская мястэчка, закладзеная ў 1516 г. Гэты клін, уціснуты паміж Камянцом, Бельскам, Мельнікам і Драгічынам, мог стаць пазнейшым набыткам Берасцейскага павету за кошт Мельніцкага²⁰. Але на гэта няма ніякіх пацверджанняў, апрач просьбаў мель-ніцкай шляхты пра зварот Велянава, Токараў, Літвіновічаў, Букрабаў і Цяляцічаў.

На невялікім адrezку Мельніцкая зямля межавала з Бельскай. З боку Бельс-кай зямлі ў басейне Нурца²¹ знаходзіўся маёнтак Боцькі, нададзены Жыгімонтам I Сапегам. Каля 1507 г. адбыўся абмен маёнткамі паміж Іванам Сапегам (віцебскім ваяводам і сакратаром Жыгімонта Старога) і мельніцкімі зямнамі Станіславам Мантовічам і яго братам Івашкам Глябовічам. Сапега аддаў ім сваё ўладанне Бе-разніца ў Бельскім павеце, а ўзамен атрымаў вёску Боцькі, якая знаходзілася на левым беразе Нурца ў Мельніцкім павеце. Гэтую вёску Мантовічы атрымалі ад караля Аляксандра. Яна мела адноўльковую назыву з мястэчкам Боцькі, якое месці-лася на другім беразе Нурца, аднак ужо ў павеце Бельскім, і было яшчэ раней на-бытае Сапегамі²². Гэты абмен нязначна змяніў памежную лінію паміж паветамі,

¹⁶ Baliński M., Lipiński T. Starożytna Polska pod względem historycznym, geograficznym i statystycznym opisana. Warszawa, 1845. T. II. Cz. 2. S. 609-610.

¹⁷ Jabłonowski A. Podlasie. Cz. 2. S. 249.

¹⁸ Archiwum Główne Akt Dawnych [далей: AGAD], Archiwum Skarbu Koronnego [далей: ASK], LVI, M. II. Regestr popisu zamku JKM Mielnika -1545.

¹⁹ Русская историческая библиотека [далей: РИБ]. Т.33. Санкт-Петербург, 1878. кол. 979.

²⁰ Wawryńczykowa A. Rozwój wielkiej własności ziemskiej na Podlasiu w XV-XVI w. Wrocław, 1951. S. 25.

²¹ Тая рака яшчэ ў 16 ст. называлася Нурам.

²² Archiwum Państwowe w Krakowie, Zbiory Zygmunta Glogera, 337-347. Пасля пераходу вёскі Боцькі ў руки Сапегаў іх першасная назва знікае, з'яўляецца новая – Зарэчча, якая падкрэслівала прыналеж-насць тэрыторыі за рапой Нурац да маёнтку Боцькі. Літаратура падае дзве даты надання Боцькай Сапегам: 1509 і 1512. Аббедзве ў двух розных месцах падае А. Яблоновскі (Jabłonowski A. Podlasie. Cz.2. S.105,66). Е. Вісіньскі падае 1509 г. (Wiśniewski J. Osadnictwo wschodniej Białostocczyzny. Geneza, rozwój oraz zróżnicowanie i przemiany etniczne // Acta Baltica Slavica. Т. 11. 1977. S. 23. Як вынікае з вышэйпрыведзенага дакументу маёнтак Боцькі, які знаходзіўся на правым беразе Нураца, быў ужо ў валоданні Сапегаў у 1507 г.

пашырыўшы тэрыторыю Бельскага павету на паўднёвы бераг ракі Нурац, да мяжою шляхецкіх вёсак Андрыянкі ў Бельскім павеце і Якубоўскія ў Мельніцкім.

Мяжка паміж Мельніцкай і Драгічынскай землямі распачыналася па рацэ Нурац, а пасля схілялася на захад. З боку Драгічынскай зямлі памежнымі мясцовасцямі былі Андрыянкі²³, а таксама вёскі дробнай шляхты Выганава, Асмола, Зарэмбы, Верцель. Памежнымі мясцовасцямі з боку Мельніцкай зямлі былі шляхецкія вёскі Дзедкавічы, Ліпіны, Баратынец Шляхецкі, уласнасць Іжыковічаў Бацікі, а таксама вёскі Мельніцкага староства: Радзілоўка (Радзівілаўка) і Межвіцы. Названыя вёскі аточвалі семятыцкія маёнткі, якія вылучыліся ў першай палове 15 ст. Да 1541 г. гэтая ўладанні знаходзіліся ў межах Мельніцкага павету. У 1443 г. мазавецкая князі, якім у той час належала Падляшша, надалі іх варшаўскаму харужаму Баруце з Фалент, а той пакінуў іх пасля чарговага заняцця Драгічынскай зямлі ліцвінамі²⁴. Пасля былі ўласнасцю Судзімонтавічаў, Багавіцінавічаў і Тэнчынськіх. У 1541 г. муж і жонка Тэнчынськія звярнуліся з просьбай да караля Жыгімonta аб пераносе семятыцкіх добраў з Мельніцкага павету да Драгічынскага, патлумачыўшы гэта блізкім размяшчэннем іх адносна Драгічына²⁵. Бяручы пад увагу, што адлегласць ад Сямятычай да Мельніка і Драгічыны амаль аднолькавая, тут адыгрывала ролю выгада вырашэння спраўы ў ваяводскім месце і вышэйшы ранг тамтэйшай канцыляры²⁶.

Абмінуўшы шляхецкі Мянжэнін мяжка Мельніцкай зямлі бегла ўздоўж Бугу на захад да вусця ракі Точнай і на кароткім адрезку ішла ўверх па рацэ. Зменная павятовая прыналежнасць была характернай у першай палове 16 ст. для Дражнева, які размісціўся на заходнім беразе р. Точнай. У 1504 г. чатыры жэрэбя, у тым ліку Дражнеўскі, які знаходзіўся ў Драгічынскім павеце атрымаў Няміра Грымаліч²⁷. У 1528 г. Дражнеў быў заічаны да Мельніцкага павету²⁸.

Памежнымі мясцовасцямі з боку Мельніцкага павету былі шляхецкія мясцовасці Рускаў і Пучыцы, якія належалі да Рачкаў з Пучыцаў²⁹, Нямойкі, нададзеныя ў 1434 г. Жыгімонтам Кейстутавічам³⁰, Мікалаю Насуце Вышынскаму,

²³ У 1517 г. Абрахам Юзэфович далучыў да дзедзічнай уласнасці два трываныя ўжо ім жэрабя ў Андрыянках і адно ў Залочках. Прадаў іх у 1519 г. каралеўскому двараніну Андрэю Фалькоўскому - Jabłonowski A. Podlasie. Cz. 2. S. 133.

²⁴ AGAD, Metryka Koronna № 3, k.289 v; Maroszek J. Siemiatyce jako ośrodek dóbr ziemskich w XV-XVIII w. (do 1801 r.) // Studia i materiały do dziejów Siemiatycz /pod red. H. Majeckiego. Warszawa, 1989. S. 8-9.

²⁵ Baliński M., Lipiński T. Starożytna Polska. S. 1284-1286.

²⁶ На залежнасць фармавання мяжою павета ад волі аседлых у ім уладальнікаў звяртаў увагу таксама К.Мікульскі (Mikulski K. Osadnictwo wiejskie województwa pomorskiego od połowy XVI do końca XVII wieku. Toruń, 1994).

²⁷ Jabłonowski A. Podlasie. Cz. 2. S. 132.

²⁸ РИБ, Т. 33, кол.120.

²⁹ Jabłonowski A. Podlasie. Cz. 2. S. 143.

³⁰ Niesiecki K. Herbarz polski. T. 4. Lipsk, 1839. S. 620.

дробна шляхецкія Навасельцы, Закры і Бернаты³¹, а таксама Хадуноў разам з вёскай Давіды ў Лосіцкім старстве, уласнасць Янаўскага войтаўства луцкіх біскупаў³². Гэты адрэзак літоўска-мазавецкай мяжы часта быў прадметам даследаванняў памежных камісій. Асобнага каментару вымагае апісанне мяжаў, падрыхтаванае сумеснай камісіяй у 1546 г.³³ У гэтым апісанні вёскі Бейды, Клімы, Давіды, Шыдлоўка, Альшанка, Прухенькі і Карчоўка былі далучаны да памежных мясцовасцяў з боку ВКЛ, прычым залічаныя да Драгічынскай зямлі. Пра тэрыторыю Мельніцкай зямлі ўвогуле не згадваецца. У інвентарах Мельніцкага замку з 1545 г. і 1551 г. вёскі Альшанка, Прухенькі, Карчоўка і Шыдлоўка (як Шылава) ўваходзяць у склад падлеглай мельніцкаму старасце Лосіцкай дзяржавы, размешчанай у межах Мельніцкай зямлі³⁴. У апісанні камісіі не маєм справы са свядомай памылкай, таксама, як і з раптоўным далучэннем некалькіх мясцовасцяў да тэрыторыі Драгічынскай зямлі. Задачай памежнай камісіі было найперш вызначэнне лініі дзяржаўной мяжы паміж Каронай і Літвой, а не ўстанаўленне мяжаў паміж землямі. Гэтая сітуацыя аднак сведчыць аб tym, што ў канцы 40-х гг. 16 ст. працэс фармавання Мельніцкай зямлі не быў яшчэ завершаны. Найзручней было, асабліва падчас памежных спрэчак, карыстацца старымі і прызначанымі назвамі земляў. Яшчэ доўга пасля вылучэння Мельніцкай зямлі на яе ашпар пашыралі назыву зямлі Драгічынскай.

Неабходнасць больш дакладнага вызначэння мяжы паміж Берасцейскім і Мельніцкім паветамі была звязаная з адміністрацыйнай рэформай у ВКЛ, прынятай на скліканым 18 лістапада 1565 г. – 11 сакавіка 1566 г. сойме ў Вільні. У выніку гэтай рэформы былі ўтвораны новыя ваяводствы: Берасцейскае, Мсціслаўскае, Менскае, Валынскае, Брацлаўскае (Падольская), а таксама кашталянствы: Берасцейскае, Мсціслаўскае, Менскае, Валынскае, Брацлаўскае, Жмуцкае, Кіеўскае, Полацкае, Віцебскае, Наваградскае і Падляшскае. Віленскі сойм агаворваў унутраную рэформу ВКЛ. Ёй былі прысвечаны наступныя сёмы: літоўскі, паўторна скліканы ў Вільні, і каронны - у Любліне. Мэтай рэформы было не толькі паляпшэнне кіравання разлеглай тэрыторыяй Літвы, але таксама падрыхтоўка ґрунту пад запланаваную польска-літоўскую унію. Гэтаму павінна было служыць стварэнне па ўсёй Літве земскіх і падкаморскіх судоў па ўзору польскай працэдуры, а таксама запазычанае з тэрытарыяльнага падзелу Кароны ўстанаўленне новых ваяводстваў. Лічба ваяводаў, якім належала засядаць у будучым польска-літоўскім сенате аўтаматычна падлягала падышэнню, ствараючы тым самым супрацьвагу сенатарам з Кароны³⁵.

³¹ РИБ, Т.33, кол. 120-121.

³² Jabłonowski A. Podlasie. Cz. 2. S. 123.

³³ Limites Regni Poloniae et Magni Ducatus Lithuaniae ex originalibus et exemplis authenticis descripti/ Wyd. M. Dogiel [1775].

³⁴ AGAD, ASK, LVI, M. II, Regestr popisu zamku JKM Mielnika (1545г.) i Regestr spisania zamku JKM mielnickiego i dworu losickiego (1551г.). К. 1-85.

³⁵ Падрабязней на тэму адміністрацыйнай рэформы глядзі: Любавский М.К. Очерк истории Литовско-Русского государства до Люблинской унии включительно. Москва, 1910.

Адміністрацыйная рэформа зменшила аблівія Падляшскага ваяводства, з якога былі вылуччаны Берасцейская і Камянецкая землі. Такім чынам, мяжа паміж Берасцейскім і Мельніцкім паветамі стала мяжой, якая падзяляла два ваяводствы. Усходняя мяжа Мельніцкага павету была акрэслена вельмі агульна: od Janowa miasta i od Bugu rzeki, na południe aż do granic koronnych. Больш дакладна была апісана заходняя мяжа Берасцейскага павету: od Parczowa granicą koronną do Woina [Wohynia], odtąd do Międzyrzecza, do Łosickiej granicy i do mielnickiej, po prysud mielnicki i bielski do Kleszczel aż do Żołobaťych Mostów³⁶.

Ухвала сойму выклікала пратэсты Мельніцкай шляхты. На гарадзенскім сойме 1568 г. яна прасіла вярнуць Мельніцкаму павету маёнткі і парафіі, якія здаўна да яго належалі: Семяцічы кн. Слуцкага, Бокавічы кн. Палубінскіх, Вітуліна, Міжрэчча, Янава, Казерады, Высокое Клевацкага (ці Хлявіцкага), Вуліна (Вяланова), Токары Крупіцкага, Белую, Барысаву Волю, Літвіновічы, частку Дзедкаўскай парафіі, Носава пана Ляцкага, а таксама шляхецкія ваколіцы: Іваноўскія, Ваханоўскія, Цяляцічы, Букрабы³⁷. Семяцічы і Дзедкаўская парафія ляжалі на мельніцка-драгічынскім памежжы, астатнія мясцовасці знаходзіліся на берасцейска-мельніцкай мяжы.

Прэтэнзіі падляшскіх земляў, больш ці менш абгрунтаваныя, перасоўвалі першасныя межы Мельніцкага павету значна далей на паўднёвы ўсход, чым яны былі акрэслены ў часе адміністрацыйной рэформы. Ужо гаварылася аб першаснай прыналежнасці да Мельніцкага павету Сямяціччу і Боцьку, а таксама зменнай прыналежнасці Носава, Бокавічу і, верагодна, Літвіновічу, Вяланава і Токараў. Астатнія вымагаюць асобнага разгляду.

Ужо ў пачатку 17 ст. існавалі дзве версіі аб найранейшым наданні міжрэчанскіх земляў. Першым іх уладальнікам шляхта Мельніцкага павету называла Абрахама Хамца. Пры гэтым спасылалася на прывілей Ягайлы, складзены на лацінскай мове ў 1390 г., які надаваў міжрэчанская маёнткі *in terra nostra Russiae in districtu Drohicensi circa fluvium Skrzna [Krzna] sita*³⁸. Звяртае ўвагу прыпісанне гэтых земляў адміністрацыйной адзінцы, падлеглай Драгічыну. Менавіта гэта, а таксама факт, што напачатку міжрэчанская ўладанні ўтваралі адзінае цэлае з Вознікамі, Белай, Вістычамі і Яблычнай было галоўным аргументам на карысць далучэння іх да Кароны. Іншая версія сцвярджала, што Міжрэчча было нададзена вялікім князем Вітаўтам Сільберку ці Мікалаю Насуце ў 1430 г., што было пазней пацверджана Жыгімонтам Кейстутавічам і каралем Казімірам, Аляксандрам, Жыгімонтам і Жыгімонтам Аўгустам³⁹. Мікалай Насута, уладальнік Міжрэчча, Белай, Возніку, Яблычнай і Вістычу перадаў іх сыну Яну Насуце, берасцейскуму, а пазней гарадзенскому старасце, на якім мужчынская

³⁶ Wawrzyńczyk A. Rozwój wielkiej... S. 24-25.

³⁷ Документы Московского Архива Юстиции. Т. 1. Москва, 1897. С. 491-492.

³⁸ Commissia albo proces graniczenia między W-em Podlaskim a między W-em Brzesckim W.X.L. [1622].

³⁹ Сборник статей разъясняющих польское дело по отношению к западной России. Вильно, 1887. С. 98.

лінія гэтага роду скончылася. Яго дачка Ганна ў канцы 15 ст. унесла маёнтак Насутаў у дом заможнай сям'і Забярэзінскіх праз шлюб з Янам Юр'евічам Забярэзінскім, літоўскім дворным маршалкам і полацкім старастам. І тут супольныя лёсы гэтых маёнткаў разышліся. Пасля трагічнай смерці Яна Забярэзінскага толькі міжрэчанская землі перайшлі да яго сына Яна.

У сваю чаргу Белая і Вістычы, як частка мацярынскіх уладанняў, прыпалі ў надзел дачцы Яна Забярэзінскага, жонцы берасцейскага старасты Юрыя Іванавіча Іллініча, які ў 1510 г. атрымаў вялікняскае пацверджанне на Белую і Вістычы. Юры Іллініч сабраў у ваколіцах Берасця вялікія ўладанні, цэнтр якіх знаходзіўся ў Чарнаўчыцах⁴⁰. Разам з Белай яму прыпалі Ціцібор (праўдападобна Ціцібор Вялікі), Грабанаў, Варгулыны, Дакудаў і Казярады. Пасля смерці Юрыя маёнткі былі падзелены паміж яго сынамі Янам і Шчасным Іллінічамі, а таксама зяцямі Абрахамам Юзэфовічам і Пятром Кішкам. У сваю чаргу пасля смерці Станіслава Іллініча яго частку атрымала ўдава Юзэфовіча Ядвіга, якая прадала яго сваёй сястры Ганне Кішцы⁴¹. Такім чынам Белая апынулася ў валоданні Кішкай і Шчаснага Іллініча, а затым яго сына Юрыя. У рэвізіі Берасцейскага староства з 1566 г. узгадваецца двор у Белай паноў Іллініча і Кішкі⁴². Юры Іллініч не пакінуў нашчадкаў, але ўсынавіў Мікалая Крыштафа Радзівіла Сіротку, сына свайго апекуна, якому запісаў у 1566 г. частку сваіх літоўскіх уладанняў, у тым ліку і частку Белай⁴³.

Каля ўсходняй мяжы Лосіцкага староства, аж да мяжы Міжэрэцкай і Бельскай валасцей знаходзіліся Вознікі, нададзенныя Мікалаю Насуце вялікім князем Жыгімонтам, верагодна, разам з усёй Міжэрэцкай воласцю⁴⁴. У канцы 16 ст. гэтая воласць налічвала 19 вёсак, з якіх апрача Вознікаў да больш значных належалі Божая Воля, Хушлеў і Лавы, а таксама Сілівонікі, Мшаная, Ліўкі, Дзядкоўскія, Крывасняты. У 1534 г. Жыгімонт Стары выказаў згоду, каб Ян Забярэзінскі запісаў свайму сыну маёнткі Міжэрэчча у Берасцейскім павеце, а таксама Вознікі ў Мельніцкім. У tym часе ўжо існаваў выразны павятовы падзел суседніх уладанняў. У 1541 ці 1555 г. Вознікі трапілі да Кішкай, у іх валоданні былі яшчэ ў 1580 г.⁴⁵ Тэрытарыяльная прыналежнасць тых маёнткаў да Мельніцкай зямлі ніколі не выклікала сумненняў памежных камісій.

Можна дапусціць, што прэтэнзіі мельніцкіх зямляну на Міжэрэчча, Белую, Вознікі грунтаваліся на іх супольным радаводзе і першаснай еднасці. Па-

⁴⁰ Wawrzynczyk A. Rozwój wielkiej... S. 39-43.

⁴¹ Rachuba A. Biała pod rządami Radziwiłłów w latach 1568-1813 // Z nieznanej przeszłości Białej i Podlasia. Oprac. T. Wasilewski i T. Krawczak. Biała Podlaska. 1990. S. 39.

⁴² Wawrzynczyk A. Rozwój wielkiej... S. 44.

⁴³ Lulewicz H. Mikołaj Radziwiłł „Sierotka”// Polski Słownik Biograficzny [dalej: PSB]. T. 30/2. S. 125. Wrocław, 1987. S. 356.

⁴⁴ Сборник статей... С. 97-98.

⁴⁵ Jabłonowski A. Podlasie... Cz. 2. S. 138.

колькі Вознікі былі залічаныя да Мельніцкай зямлі, то па той жа логіцы таксама Міжрэчча і Белая мусілі знаходзіцца ў яе межах. Шляхта таксама аргументавала, што гэта Ян Забярэзінскі адараў міжрэчанская добра пад юрысыдыкцыю Берасцейскага павету.

Прэтэнзіі мельніцкіх зямлянаў дасягалі таксама Казярадаў і Ціцібора. У 1513 г. у дакуменце, які пацвярджаў наданне Багавіціну ўладанняў Казярады і Нерлі каля ўпадзення ракі Крэны ў Буг, узгадвалася, што гэта былі наданні вялікіх князёў Вітаута і Казіміра⁴⁶. У вайсковым попісе 1567 г. выступае “Іванова Багавіціна Казярадка”, якая выстаўляла агулам 25 коней і 12 драбаў з Казярадаў і Вортэля і іншых добраў. Іван Войніч Багавіцін выстаўляў з Казярадаў толькі аднаго каня, другога з валынскіх маёнткаў і звыш павіннасці яшчэ два кані⁴⁷. У любым выпадку ўладальнікі Казярадаў ставілі коней да Берасцейскай харугвы. Ціцібор пры Казіміры Ягелончыку належалаў да Берасцейской воласці. Нават яшчэ ў 1577 г. пані Пятровай Капцёўскай у яе маёнтку Ціціборы было ўручана пасланне Берасцейскага земскага суда⁴⁸. Аднак ужо Станіслаў Алепскі ў 1580 г. з маёнтка сваёй жонкі Ціцібору ў Мельніцкай зямлі даў з трох аседлых валокаў па 30 грошаў⁴⁹. Абодва маёнткі Ціцібор і Казярады перайшлі ва ўласнасць падляшскага ваяводы Мікалая Кішкі, падчашага ВКЛ (з 1555 г.), драгічынскага старасты (з 1558 г.), ўладальніка ўжо значнага комплексу ўладанняў на мельніцка-берасцейскім памежжы⁵⁰.

Мельніцкая шляхта таксама высоўвала прэтэнзіі на Вітулін і Бокавічы. Вітулін выступаў ў крыніцах разам з Гарадзішчам, Россашу і Яблоню як адзіны комплекс маёнткаў. Гарадзішча, верагодна, атрымаў з рук Казіміра Ягелончыка Васіль Андрэевіч Палубінскі, сын Андрэя і напэўна Багавіцінаўны з Падляшша, пазнейшы маршалак мсціслаўскі і радомельскі (1521 ці 1522 г.)⁵¹. Да 1519 г. (магчыма, у 1503 г.) Жыгімонт надаў яму Яблань і Палубічы з Россашам з некалькімі фальваркамі і 15 вёскамі, а таксама разлеглымі лясамі. У дакуменце было запісана, што азначаныя ўладанні знаходзіцца ў Мельніцкім павеце⁵². Пасля яго ўладальнікам Вітуліна, Гарадзішча і Россашы быў князь Іван Васілевіч Палубінскі, старэйшы сын князя Васіля Андрэевіча, які ў 1533 г. пашлюбіўся з Раінай Капцёўнай, дачкой Капця Васілевіча, маршалка і пісара гаспадарскага, і Марыі Канстанцінаўны, крошынскай княжны. У маі 1558 г. князь Іван Васілевіч Палубінскі, мсціслаўскі стараста, склаў тэстамент, паводле якога трэцяя частка Гарадзішча, а таксама грашовыя сумы з двух іншых, адыходзілі да жонкі Раіны Капцёўны.

⁴⁶ Wawrzynczyk A. Rozwój wielkiej... S. 48.

⁴⁷ РИБ. Т. 33. кол.514, 1203.

⁴⁸ Wawrzynczyk A. Rozwój wielkiej... S.26.

⁴⁹ Jabłonowski A. Podlasie... Cz. 1..68.

⁵⁰ Rachuba A Biała pod ... S.40.

⁵¹ Wiśniewski J. Wasyl Potubinski // PSB. T. 27/2. Z. 113. S. 370-371.

⁵² Тамсама... S. 371; Wolf J. Kniaziowie litewsko-ruscy ... S. 373-374.

Большасць уладанняў, у тым ліку Россаш, Гарадзішча, Вітулін і Яблонь, атрымала Марына, дачка Льва, другога сына Васіля Палубінскага, паводле запісу, зробленага яшчэ пры жыцці старога князя⁵³. Раптоўнае авбастрэнне спрэчкі за тыя маёнткі і з Бокавічы, якія, магчыма, належалі нейкай пабочнай лінні Палубінскіх, павінна было пачацца пасля польска-літоўскай уніі.

Мы ўжо гаварылі пра зменную павятовую прыналежнасць Носава. У 1567 г. у попісе войска падляшскі ляснічы Іван Іванавіч Ляцкі выступіў з Носава і Чэмер у Берасцейскім павеце⁵⁴. У 1568 г. у просьбe падляшскіх зямлян да караля Носава Івана Ляцкага прызнана няправільна далучаным да тэрыторыі Берасцейскага павету. Магчыма, што перанос Носава да Берасцейскага павету адбыўся, калі яго ўладальнікам стаў Юхна Ваньковіч. Як сябра каралеўскай рады ён не быў абмежаваны павятовай юрысыдыкцыяй⁵⁵.

Прыкладаліся таксама намаганні далучэння Янава, сядзібы луцкіх біскупаў. Напачатку гэта была вёска Порхай, якую ў 1423 г. Вітаўт падараваў кафедральному касцёлу. У 1465 г. луцкі біскуп Ян Ласовіч надаў гэтай вёсцы Берасцейскага павету Хелмінскае права, назваўшы ад свайго імені Янавам⁵⁶. На жаль, невядома, на якой падставе прадстаўнікі Мельніцкага павету даказвалі неабходнасць далучэння Янава да Падляшша.

Былі таксама просьбы аб далучэнні да Мельніцкага павету маёнткаў Іваноўскіх, Ваганоўскіх, Высокага, Літвіновічаў, Токараў і Цяляцічаў. Ваганаваў, цэнтр разлеглых уладанняў, з'яўляецца ў крыніцах ужо ў часы Казіміра Ягелончыка. Перад 1539 г. ад Ваганоўскага маёнтку адышло Высокое⁵⁷. Здаецца, Высокое не належала да адной асобы. У 1539 г. тут выступае некалькі ўладальнікаў, напэўна прадстаўнікоў адной сям'і: Юры Пятковіч, Едка і Юры Кухмістровічы⁵⁸. У 1567 г. мястэчка Высокое Берасцейскага павету было ў руках Хлявіцкага, напэўна таго самога, якога ўзгадваюць мельніцкія паслы, просьчы аўвяртанні да Мельніцкага павету Wysokiego pana Klewackiego⁵⁹.

На поўнач і ўсход ад Ваганава і Высокага размяшчаліся шляхецкія ваколіцы: Токары, узгаданыя сярод наданняў Казіміра Ягелончыка ў сярэдзіне 15 ст., заселенныя моцна разгалінаванай шляхтай Такажэўскіх, а таксама Веланова, Літвіновічы і Целяцічы, узгаданыя ў 1502 г. У выпадку Токараў прэтэнзіі мельніцкай шляхты тычыліся толькі часткі, якую складала ўласнасць Станіслава Крупніцкага, уладальніка суседняга Веланова і іншых маёнткаў у Берасцейскім і

⁵³ Wolff J. Kniaziowie litewsko-ruscy ... S. 369-374

⁵⁴ РИБ. Т. 33. С. 1102.

⁵⁵ Wawrzynczyk A. Rozwój wielkiej... S. 27.

⁵⁶ AGAD, Akta Ziemskie Podlaskie, (wypisy), k.150v.

⁵⁷ Wawrzynczyk A. Rozwój wielkiej... S. 88.

⁵⁸ Słownik Geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich /Pod red. B. Chlebowskiego. T. XI. Warszawa, 1895. S. 135; Wawrzynczyk A. Rozwój wielkiej... S. 89.

⁵⁹ РИБ. Т. 33. С. 1199.

Драгічынскім паветах, і не датычылі той часткі Токараў, якая належала сям'і Такажэўскіх⁶⁰.

Прэтэнзіі датычылі толькі часткі Токараў. Адначасова мельніцкая шляхта дамагалася цалкавітага звароту Цяляцічаў. Цяляцічы былі падзеленыя паміж сям'ёй Леўшаў (наданне Аляксандра з 1502 г.) і Быкоўскіх (наданне Аляксандра, пацверджанае ў 1510 г.) і афіцыйна размежаваныя ў 1516 г. Першапачатковая павятовая прыналежнасць гэтай тэрыторыі не высьветленая. Ускосна сведчыць пра гэта справа, якая вялася ў 1565 г. супраць Копця Васілевіча за адарваннне Вярховічаў ад Камянецкага павету Берасцейскага ваяводства і далучэнне да Мельніцкага павету. Тыя землі былі аддзелены ад Мельніцкага павету якраз азначанымі Токарамі, Літвіновічамі, Цяляцічамі Берасцейскага павету. У выпадку ўпрадакавання дакументацыі справы, мяжа паміж Мельніцкім і Берасцейскім паветамі прадстаўляеца так: Od Międzyrzeca i Biaлеj, w których rzeka Krzna cziecie, z powiatem brzeskim idzie imieniem Wozniczkiem [Woźniki], kthore iest w powiecie Mielnickiem a z Janowskiem imieniem [dobra Janów] wojewodzthwa Brzeszczkiego imienie Gnojno paniey Niemierzynej powiatu mielnickiego przez rzekę Bug, taž granica idzie dzieląc te powiaty. Tamże paniey Niemierzynej Niwicze [Niwice] w mielnickiem ze wsią królewską Krynkami, Koniuchami brzesckimi graniczą. Odtąd zasięg idzie mielnicka granica z brzesckiem powiatem wsiami JKM ku Milejczycam z Pużyczami [Pużycze] i sliacheczkimi Tokarami i Telatyczami w rzekę Nurzec, która dzieli Milejczyce od Pokaniewa wsi mielnickiej i tą rzeką Nurzec do rzeki Nura, gdzie ziemie Kaleczyczycy [Kaleczycze], jedni do Brzescia, a drudzy za rzeką do bielskiego powiatu przyтыkają. Od tych miejsc idzie granica Brzeszczkiego powiatu z bielskim powiatem między różnemi imiony, Puszczą Bielską i Białowieską mimo Wierzchowice [Wierzchowice], które są w delimitacji nieboszczyka króla sławnej памяці Zygmunta Augusta, ktorą okręgu jurysdykcjié województwa brzesckiego raczył⁶¹.

Прэтэнзіі шляхты да часткі Дзядкоўскай парафіі з'яўляюцца, падобна як і ў выпадку Літвіновічаў і Токараў, нейкім следам іншага пралягання павятовых межаў. Касцёл у Дзядкавічах быў уфундаваны ў 1431 г., у 16 ст. належалі да яго вёскі як Мельніцкай зямлі, так і Драгічынскай. Напэўна менавіта адносна іх агуваліся прэтэнзіі, але пры гэтым не ўзгадваліся іх назвы. На адrezку Якубоўскія-Любейкі-Дзедкавічы звяртае ўвагу ненатуральна доўгі і вузкі кавалак Мельніцкай зямлі, які глыбока ўклініўся ў тэрыторыю зямлі Драгічынскай.

Вылучэнне з межаў Падляшскага ваяводства Берасцейскай і Камянецкай земляў і ўключэнне ў Берасцейскае ваяводства з'яўлялася адным з падрыхтоўчых этапаў польска-літоўскай уніі. Выдзяленню даўніх падляшскіх земляў ў межы новаўтворанага ваяводства спрыяў асаблівы характар усходній і заход-

⁶⁰ Wawrzyńczyk A. Rozwój wielkiej... S. 91.

⁶¹ Сборник статей... С. 100; трохі іншая версія: AGAD, Ksiegi Ziemskie Podlaskie (wypisy), 1, k.151 v.

ний частак гэтага разлеглага абшару. Пачатковая тэрыторыя Падляшша не была адноўкавай. Больш паяднаныя з этнічнага і прыроднага пункту гледжання былі землі, далучаныя да Берасцейскага ваяводства, заселеныя галоўным чынам “рускай” люднасцю. Знаходзіліся тут басейны двух вялікіх рэкаў – Бугу і Прыпяці. Разглеглыя балоты ў іх далінах аддзялялі гэты аблішар ад іншых падляшскіх земляў. Адрозненні ў характары абодвух частак першапачатковага Падляшскага ваяводства былі заўажнымі таксама ў сферы судаводства. Драгічынская зямля (і Мельніцкая) ад 1496 г., а Бельская ад 1501 г. акрамя літоўскага права карысталася таксама правам польскім. Далучаныя да Берасцейскага ваяводства землі засталіся пры літоўскіх правах. Падляшская шляхта мазавецкага паходжання цягнулася да Кароны, просячы караля на Віленскім сойме 1565/6 г., каб о рокою ich z obywatełami koronnymi obmyśliwać, a do unii ich z nimi sposobić raczył, co jeśliby nie było, tedy ukraiñą rychło być rozumieją⁶².

Праз тры гады была падісана Люблінская унія. Каралеўская канцылярыя падрыхтавала два прывілеі. Адзін сумесны для Падляшша і Валыні, другі – больш падрабязны – Прывілей далучэння Падляшскай зямлі да Кароны Польскай⁶³. Усе жыхары Падляшша былі вызвалены ад юрысдыкцыі ВКЛ і падданыя кароннаму праву. Датычыла гэта галоўным чынам магнацкіх сем'яў і некаторых шляхецкіх, паколькі значная частка падляшскіх зямляў ужо падлягала польскому праву. Скаргі на судовыя вырокі цяпер трэба было накіроўваць да каронных канцылярый і ўрадаў. Былі скасаваныя ўсялякія падаткі і мыты за выключэннем выплаты двух грошаў ад аседлай валокі. Былі пацверджаны ўсе ранейшыя наданні і заставы вялікакняскіх земляў, а таксама замены грунтаў. У выпадку тых асобаў, якія не маглі прадставіць прывілеяў на спадчынныя ўладанні, кароль пагадзіўся one dobra na wieczne czasy trzymać tymże prawem będąc: ani będą przymuszani do kładzenia listów albo przywilejów przed nami. Да прысягі на вернасць Кароне абавязалі дыгнітажаў, ураднікаў і старастаў. Дыгнітажам і падляшскім паслам былі вылучаны ў сойме месцы пасля паслоў Мазавецкага ваяводства. Абяздана ім было не змяншаць лічбу ўрадаў, у выпадку ж вакантных пасадаў tamże [tj. na Podlasiu] rodakom i szlachcicom possessią мајасум бেздземіе je konferować i rozdawać⁶⁴.

На Люблінскі сойм для складання прысягі выклікалі не толькі падляшскіх і валынскіх ўраднікаў, але таксама некаторых найбуйнейшых магнатаў, якія прауда, ніякіх пасадаў на тым аблішары не займалі, але валодалі разлеглымі маёнткамі. З Падляшша выклікалі: троцкага ваяводу кн. Стэфана Збараўскага, як дзедзіча Міжрэчча; кн. Юрыя Слуцкага, які праз шлюб з Катахынай Тэнчынъскай уваішоў у валоданне Сямяцічамі і Орляй; наваградскага ваяводу Паўла Сапегу, уладальніка маёнтку Бoцькі; віленскага кашталяна Рыгора Хадкевіча, які трymаў у

⁶² Halecki O. Przyłączenie Podlasia, Wołynia i Kijowszczyzny do Korony w roku 1569. Kraków, 1915. S. 37.

⁶³ Volumina Legum. T. II. Petersburg, 1859. S. 745-752.

⁶⁴ Akta Unii Polski z Litwą... S. 257-264.

пасесіі Супрасль, Хорашч, Заблудаў і Дойліды; віцебскага ваяводзіча Яна Кішку, якому яго маці Ганна з Радзівілаў уступіла Венграўскія ўладанні ў Драгічынскую зямлі. З'явіцца ці ставіцца на сойме таксама павінны былі віленскі ваявода Мікалаі Радзівіл Руды і яго стрыечны пляменнік Мікалай Крыштаф, як дзедзічны Мордаў, а таксама князь Іван Палубінскі⁶⁵. Апошняга запрасілі памылкова, аб чым сведчыць чарговае запрашэнне, адрасаванае гэтым разам да жонкі Івана Палубінскага Раіны з Копцяў. Яе муж памёр у 1558 г., не пакінуўшы нашчадкаў па мужчынскай лініі. Землі, якія яму належалі (Россаш, Гарадзішча, Яблынь), абеліченні якіх хадайнічала мельніцкая шляхта, былі падзелены паміж удавой Івана Раінай і яго пляменніцай (братаніцай) Марынай з Палубінскіх Капцёвай Нарушэвічавай. Позму для складання прысягі на вернасць кароне атрымалі Ваганоўскія. Можна, такім чынам, дапусціць, што былі таксама прадпрынятая пэўныя намаганні да прылучэння не толькі Ваганава, але і суседніх ім маёнткаў: Токараў і Цяляцічаў. Спецыяльным універсалам на сойм выклікалі кн. Стэфана Збаражскага, які прызнаваў прыналежнасць Міжрэчча да падляшской Мельніцкай зямлі. Больш таго, складання прысягі на вернасць Кароне чакалі таксама ад літоўскага падканцлера Яўстафія Валовіча з часткі дзяржаў наададзенага яму Берасцейскага староства. Адносна тых мясцовасцяў, найстаражытнейшых на берасцейско-люблінскім памежжы, з дауніх часоў вялісіся заўзятыя спрэчкі⁶⁶.

Вогынь з'явілася ў пісьмовых крыніцах пад канец 13 ст., калі вялася баракьба за гэты абшар паміж Уладзімірам і Львом Раманавічамі і Лешкам Чорным. У выніку Лешак заняў Вогынь, але не надоўга, бо пазней забраныя абшары над Крзной зноў належалі да Галіцкай Русі. У 1323 г. загінулі два апошнія ўладальнікі Леў і Андрэй. За іх спадчыну змагаліся венгры, палякі і ліцвіны. Гедымін, выкарыстаўшы гэтыя замешкі, заняў Падляшша з Берасцем, уступіўшы такім чынам у канфлікт з Мазоўшам. У 1349 г. гэты абшар разам з Галіцкай Руссю заняў кароль Казімір Вялікі. У канцы 14 ст. – на пачатку 15 ст. (перад 1416 г.) Вогынь, Ломазы і Палубічы апынуліся ў Польскім Карабеўстве. У 1447 г. вялікі князь Казімір адварваў іх ад Парчэўскага староства Люблінскай зямлі і далучыў да Берасця як частку гаспадарскіх валасцей. Аліна Вавжынчык звяртае ўвагу, што гэта было магчымым толькі адносна спрэчных абшараў з няпэўнай тэртыярыяльнай прыналежнасцю, датычна якіх манарх быў перакананы і ўпэўнены, што яны знаходзяцца ў яго вялікакняскім дамене. У адваротным выпадку адварванне ад Кароны яе землі ў і далучэнне да ВКЛ не выглядае праўдападобным⁶⁷. У сярэдзіне 16 ст. Вогынь і ваколіцы гт.зв. "тракту вогынъска-

⁶⁵ Тамсама. S. 207-210, 230-232.

⁶⁶ Асабліва шмат месца прысвячалі камісіі і суды ўзаemным крыўдам Браніцаў і Вогынія на мяжы Берасцейска-Лукаўскага павету. У 1511 г. былі высланы камісары для развязання спрэчкі на мяжы Лукаўскага павету і міжрэчанскіх земляў. - AGAD, Metryka Litewska IV B, nr 2, k.6v i n.; Wilkiewicz-Wawrzyńczykowa A. Spory graniczne... S. 144, 134.

⁶⁷ Wawrzyńczyk A. Rozwój wielkiej... S.18, 21.

ломазскага” ўтваралі найбольш каштоўную частку Берасцейскага староства⁶⁸. Справу тэрытарыяльнай прыналежнасці Ломазаў і Вогыня не развязалі шматразова скліканыя літоўска-польскія памежныя камісіі. У часе размежавання, праведзенага ў 1456 г., абодва бакі прадставілі пераканаўчыя аргументы, аднак тыя мясцовасці засталіся ў складзе ВКЛ ў тагачасным Падляшскім ваяводстве, а пасля адміністрацыйнай рэформы 1565/6 г. апынуліся ў межах Берасцейскага ваяводства.

На Люблінскім сойме 1569 г. Яўстафі Валовіч напачатку ўхіляўся ад складання прысягі за тыя землі⁶⁹. Толькі пасля неаднаразовых напамінаў паслоў кароль 22 сакавіка адабраў у Валовіча спречныя дзяржавы і аддаў радомскому кашталяну Яну Тарле. Канчаткова 13 верасня 1569 г. Жыгімот Аўгуст выдаў прывілей, якім вяртаў ужо паслухмянаму яго волі Яўстафію Валовічу адабраныя дзяржавы. Утворанае Вогыньскае староства было далучана да Падляшша. Паслы патрабавалі, каб у склад яго ўключылі ўсіх тых уласнікаў, якія першапачатковая належалі да Берасця, але добраахвотна далучыліся да Падляшша.

На літоўскім сойме троі паветы Падляшскага ваяводства – Драгічынскі, Мельніцкі і Бельскі – выслалі шэсць паслоў, з якіх толькі троі бралі ўдзел у тайных паседжаннях кароннага сената 4 сакавіка, калі іх азнаёмілі з планам далучэння Падляшша да Кароны. Гэта былі паслы з Драгічынскай зямлі: Мікалай Буйна, харунжы драгічынскі і мельніцкі (1565-1569 гг.) і Адам Касінскі, гаспадарскі маршалак (1567?-1571 гг.) і драгічынскі земскі пісар (1554-1569 гг.). Яны з’яўляліся прадстаўнікамі шматлікай на Падляшшы мазавецкай шляхты. Апошні быў пароднены з ліцвінскай магнацкай сям’ёй Іжыковічай. Трэцім з’яўляўся прадстаўнік гэтага старога роду – бельскі пасол Каспер Іжыковіч, падкаморы мельніцкі (1567-1578). Абодва мельніцкія паслы Аляксандар Хіньча і Станіслаў Рачка выехалі з Любліна разам з іншымі панамі і пасламі ВКЛ. Каспер Іжыковіч, уладальнік добраў у Мельніцкім і Берасцейскім паветах, паднацікам літоўскіх магнатаў, таксама хутка пакінуў Люблін⁷⁰.

8 сакавіка канчаткова склалі прысягу драгічынскія паслы Буйна і Касінскі, а таксама паслы Бельскай зямлі - дробны шляхціч Бжазоўскі і вернуты з дарогі Іжыковіч. Яны зрабілі гэта пасля запэўніванняў, што з боку Кароны атрымаваюць дапамогу і абарону ад ліцвінаў, паколькі да іх даходзілі звесткі пра вялікае незадавальненне апошніх. Падобным чынам, перамагаючы страх перад сваімі пратэктарамі прысягаў драгічынскі войскі і літоўскі пісар Мацей Савіцкі, дзяржаўца інтратнага Мельніцкага староства. Ён паходзіў з дробнашляхецкай сям’і польскага паходжання. Сваёй кар’ерай быў ававязаны пратэкцыі Радзівіла Ру-

⁶⁸ Трэба звярнуць увагу на паслядоўнае акрэсліванне гэтай тэрытарыяльнай адзінкі назвай тракту, адпавядаючага па значэнню полю, ваколіцы, павету, што сведчыць пра яе ліцвінскае паходжанне.

Por. Z. Wojtkowiak. Litwa Zawilejska w XV i I poł. XVI w. Poznań, 1980. S. 22-47.

⁶⁹ Halecki O. Przyłączenie Podlasia... S. 78.

⁷⁰ Тамсама. S. 32-38.

дага. Як супрацоўнік канцылярыі ВКЛ Савіцкі не пакінуў Любліна, аднак настойліва прасіў караля аб вызваленні ад складання прысягі, якую тым не менш злажыў пад пагрозай страты старства. 10 сакавіка з'явіўся адсутны дагэтуль мельніцкі пасол Аляксандар Хіньча - мельніцкі войскі (1656-1571 гг.), які паходзіў з асеўшай на Падляшшы багатай мазавецкай шляхты. Становішча яго было вельмі нязручным, паколькі апроч падляшскіх маёнтка ён меў уладанні на Літве, якія межавалі з землямі жамойцкага старасты Яна Хадкевіча, быўшага ў прынцыпе прыхільнікам уніі, але не згоднага на яе падпісанне паводле ўмоваў польскага боку. Астатнім з падляшскіх паслоў прысягту на вернасць Кароне злажыў Станіслаў Рачка, прадстаўнік заможнай падляшскай шляхты, праўдападобна, рускага паходжання⁷¹.

Паказальнімі былі паводзіны луцкага біскупа Віктарына Вяжбіцкага, які не прыехаў на сойм, а ліст з аргументацівам сваёй адсутнасці пісаў *ani po łacinie, ni po polsku, jeno po rusku, хаця сам паходзіў з польскай шляхты гербу Радван*⁷². Яго пазіцыя ў справе уніі з'яўлялася вельмі важнай, паколькі ўлада біскупа пашыралася на дзве спрэчныя зямлі. Рашучым праціўнікам уніі на польскіх умовах былі таксама троцкі кашталян і бельскі стараста Юры Хадкевіч, Радзівілы і князь Канстанцін Астрожскі⁷³.

Супраціў і адсутнасць падляшскіх магнатаў, якія найчасцей апраўдваліся хваробай, прымусілі караля да паўторнага выслання мандантаў, прычым яны адрасаваліся ўжо да іншых прадстаўнікоў роду. Былі зроблены таксама пэўныя папраўкі. Замест памерлага князя Палубінскага запрашэнне накіравалі да адной з яго наследніц Раіны з Копцяў. Кароль таксама пісаў гэтым разам не да кн. Стэфана Збаражскага, а да яго сына Пятра Збаражскага, паколькі той пераняў міжрэчанская землі пасля смерці маці Ганны Забярэзінскай⁷⁴.

Упершыню атрымалі мандаты таксама некаторыя падляшскія сем'і руска-літоўскага паходжання, якія паддягали, як і раней, літоўскаму праву. Гэта былі, сярод іншых, браты Ваганоўскія, якія жылі ў шляхецкай ваколіцы Берасцейскага павету, а таксама гаспадыня Янава Іжыковічава, удава мельніцкага старасты.

Шматтыднёвы супраціў складанню прысягі з падляшскіх і валынскіх уладанняў на вернасць кароне быў зламаны ў траўні. Для нашых разважанняў вельмі істотным ёсьць тое, што прысягу на вернасць кароне склалі: троцкі вая-

⁷¹Тамсама. S. 74-76, 85.

⁷² Тамсама. S. 118.

⁷³ Падрабязней на гэтую тэму гл.: Kempa T. Konstanty Wasyl Ostrogski (ok. 1524/1525–1608) wojewoda kijowski i marszałek ziemi wołyńskiej. Toruń, 1997.

⁷⁴ Akta Unii Polski z Litwą... S. 217; Halecki O. Przyłączenie Podlasia... S. 127-128. Аскар Халецкі лічыў, што змена адросатаў мела на мэце свядомасць ігнараванне асобаў, якія не адказвалі на выклікі, і тлумачыцца найперш спрэвай прэстыжку. Бяручу пад увагу факт, што ў некалькіх выпадках лісты раней высыпаліся да асобаў, не быўшых ужо ў час працы сойму ўладальнікамі падляшскіх маёнткаў, новыя разасланыя лісты да іншых асобаў былі выпраўленнем гэтай памылкі.

вода кн. Петр Збаражскі з міжрэчанскіх уладанняў; яго бацька Стэфан зрабіў тое самае з валынскіх маёнткаў. Даў сябе пераканаць таксама літоўскі падканцлер Яўстафі Валовіч. Ён толькі папярэдзіў, што яго прысяга не датычыць часткі староства з боку ВКЛ, а толькі спрэчных вогынська-ломазскіх абшараў⁷⁵.

Справу уніі падтрымаў урэшце луцкі біскуп Вяжбіцкі, які прыехаў на паседжанні сената 22 траўня на чале прадстаўнікоў Валыні. Не склаў прысягі са сваіх падляшскіх уладанняў Хадкевіч, таму яго маёнтак Харошч, які знаходзіўся ў межах Падляшскага ваяводства, фактычна стаў анклавам Трокскага ваяводства на тэрыторыі Падляшша, падлягаючым літоўскаму праву. У Трокскім ваяводстве знаходзіліся таксама іншыя ўладанні Хадкевіча: Гарадок, Заблудаў, Дойліды.

Інкарпарацыя Падляшша ў Карону істотна змяніла мяжу Мельніцкага павету з Берасцейскім. Яна атрымала новае значэнне, паколькі мяжа паміж Берасцейскім ваяводствам і Падляшскім стала дзяржаўнай мяжой. Адной з прычынаў супраціву ліцвінскай шляхты складанню прысягі на вернасць Ка-роне была пастанова Люблінскага сойму пра пашырэнне юрысдыкцыі кароннага права на ўсе далучаныя землі. У Мельніцкай зямлі розныя шляхецкія ўладанні падлягали юрысдыкцыі Кароны ці ВКЛ, у залежнасці ад часу надання. Спецыфічныя ўмовы надання прычыніліся да таго, што Мельніцкая, Драгічынская і Бельская землі апроч земскіх літоўскіх прывілеяў карысталіся польскім судовым правам.

У 60-я гг. 16 ст. на Літве была праведзена рэформа судаводства. На бельскім сойме 1564 г. тыя, хто ажыццяўляў суд – ваяводы, старасты, дзяржаўцы – добраахвотна адракліся на карысць вялікага князя ўсялякіх правоў на судаводства і прыбыткаў з гэтага. Бельскі прывілей зацвярджаў таксама добраахвотнае адрачэнне права судзіца выключна вялікакняскім судом з боку ўсіх тых, хто такое право меў. II Літоўскі статут у рэдакцыі 1564 г. уводзіў у Літве два тыпы судоў – земскія і гродскія. Толькі пасля паправак, зробленых на Віленскім сойме ў студзені 1565 г. быў уведзены падкаморскі суд паводле ўзору кароннага судаводства. Аднак належыць звярнуць увагу, што ў Літве кожны павет меў асобны земскі суд, а павет земскага суда адпавядаў тэрыторыі адміністрацыйнага павету⁷⁶. Мельніцкая зямля ўяўляла адзіны адміністрацыйны і судовы павет. Далучэнне новых тэрыторый, якія падлягали раней берасцейскому земскому суду, вымагала змены ў арганізацыі судовай структуры на абшары Мельніцкага і Берасцейскага паветаў. На практицы гэта азначала таксама неабходнасць пераносу судовай канцылярыі з Берасця ў Мельнік. На грунце юрысдыкцыі ўласна і вынікалі спрэчкі паміж Берасцейскім і Мельніцкім паветамі, якія найбольш датычылі старой тэрытарыяльной структуры, называнай “трактам вогынська-ломазскім”. Шляхта, якая там жыла, насуперак сваёй волі выклікалася да Берасцейскага ці Мельніц-

⁷⁵ Halecki O. Przyłączenie Podlasia... S. 158, 166, 161.

⁷⁶ Kutrzeba S. Historya ustroju Polski w zarysie. N. 2 : Litwa. Lwów, 1914. S. 163-165.

кага суду. Ліцвінскі бок меў прэтэнзіі да новай інтэрпрэтацыі мяжы Падляшскага ваяводства, а асабліва да вымушанага праз караля і каронных паслоў далучэння да Падляшша Ломазаў і Вогыння. Здаецца, на Люблінскім сойме 1569 г. была выкарыстаная сітуацыя міждзяржаўных тэрытарыяльных зменаў каб далучыць гэты спрэчны абшар да Кароны, не зважаючы на тое, у якім ваяводстве ён урэшце застанецца.

Перад Люблінскай уніяй Вогыння і Ломазы былі часткай Берасцейскага старства, якая разам з дробнымі шляхецкімі ўладаннямі цягнулася вузкім пасам з паўднёвага заходу на паўночны ўсход у кірунку Берасці, падзяляючы землі міжрэчанскія і россашска-гарадзішчанская. Амаль з трох чвэрцяў таго аблшуру было ўтворана новае Вогынськае старство. Яно ахоплівала два мястэчкі Вогыння і Ломазы, а таксама 30 вёсак: Вогыння, Осава, Дзевавічна, Рудна, Віскі, Бярозавы Кут, Карапеўскі Брод, Валіна, Варанец, Каданец, Пашкі, Карапачы, Вільхі, Крываберва, Цёмна, Хола, Ворцель, Касцянкова, Любенка, Студзёна, Княжа, Хошча, Тучна, Капытнік, Добрынка, Палоскі, Дубровіца, Ветса, Харащынка, Карапеўская Бокінка, Вычулкі. Усе гэтыя мясцовасці патрапілі ў листрацию падляшскіх добраў, праведзеную ў наступным годзе пасля уніі канарскім кашталянам Рафалам Сляткоўскім, ленчышкім пробашчам Янам Барукоўскім, які быў кракаўскім канонікам і карапеўскім сакратаром, а таксама велюнскім войскім Габрыэлем Маслоўскім⁷⁷. Ураднікі трокскага кашталяні і дзяржаўцы вогынськага і берасцейскага Яўстафія Валовіча падалі пратэст рэвізорам адносна справы Дубровіцкага войтаўства, няслушна, на іх думку, далучанага да Вогыння. Яны даказвалі, што Дубровіцкае войтаўства, якое ахоплівае вёскі Добрынка, Палоскі і Вялікую Дубровіцу przed unią 1569r.] należało do miasteczka Pieszczatek [Piszczac], a do dworu kijowickiego [dwór Kijowiec] ku starostwu brzeskiemu należącego, ale że je p.[dworzanin królewski Jan Stanisław] Krocowski był podał panu [Janowi] Tarłowi ku Łomazom⁷⁸.

Апроч Вогынськага старства, якое было карапеўскай уласнасцю, прэтэнзіі Кароны датычылі шэрагу шляхецкіх ўладанняў у акрузе “тракту”. Спрэчкі за тыя тэрыторыі бралі пачатак з 15 ст. Разам з Ломазамі і Вогынем Казімір далучыў да Літвы ў 1447 г. Палубічы, дробнашляхецкі ўладанні Перавалока і Хмелева, Копіна, Перагаліны і Жэлязну. У выпадку Перавалокаў і Хмелева дзяржаўная мяжа была праведзена ўздоўж ракі Півоні і падзяліла тутэйшую шляхту. Частка Перавалоцкіх і Хмялеўскіх жыла ў Літве, частка засталася ў Кароне. З часоў прыналежнасці таго аблшуру да Кароны захавалася касцельная структура: дзесяціна з Перавалокаў ішла да касцёлу ў Парчаве, які знаходзіўся ў Люблінскім ваяводстве⁷⁹. Шляхта, якая там жыла, на сойме ў 1576 г. прасіла

⁷⁷ Lustracje województwa podlaskiego 1570 i 1576 r. S. 10-25.

⁷⁸ Тамсама. S. 24.

⁷⁹ Wawrzynieczyk A. Rozwój wielkiej... S. 58-59. Даўнюю мяжу паміж Каронай і Літвой на гэтым участку можна лёгка акрэсліць, бо ўздоўж яе з боку Кароны ўзнікла шмат паселішчаў з называй Карона, якія існуюць да сённяшняга дня.

караля даць ёй уласны павет і старасцінскі ўрад у Ломазах, Парчове ці Вогыні⁸⁰. У tym самым годзе каронныя люстратары запісалі, што перавалоцкая, хмялеўская, перагалінская і копінская шляхта хоча належаць да Мельніка. Галоўным яе прадстаўніком (і сваім таксама) быў Каспар Дэмбінскі, у руках якога находзіліся набытыя праз шлюб маёнткі Палубінскіх і Копцяў: Россаш, Гарадзішча, Палубічы, Бокавічы і Вітулін.

Дэмбінскі меў шмат прычынаў, каб старацца далучыць свае маёнткі да Кароны, адкуль, з Малапольшчы, паходзіла ягоная сям'я. Наверх выбіўся найперш яго бацька Валенты, які здаймаў найвышэйшыя дзяржаўныя пасады, быў кашталянам бецкім і кракаўскім, меў пасаду кароннага рэферэндара, вялікага кароннага падскарбія⁸¹. Ён быў гарачым прыхільнікам уніі, над якой, як каронны канцлер, асабіста працаваў ад 1564 г. Сваю кар'еру Каспар Дэмбінскі распачынаў як дварянін Жыгімонта Аўгуста. У Малапольшчы меў тры каралеўшчыны, г.зв. "tenutk" ражнішэўскую, адданую яму бацькам, і таму меў тытул старасты ражнішэўскага. Набыў дзве вёскі ў Хэнцімскім павеце: Новую Весь і Пценец⁸². У валоданне землямі на берасцейска-падляшскім памежжы ўвайшоў праз шлюб з Марынай Іванаўнай Капцёўнай, уступіўши ў шматлікія маёманія спрэчкі з яе бліzkімі і далёкімі сваякамі, у tym ліку з Капцямі і Сангушкамі⁸³. Стараючыся за жонку і яе пасаг, Дэмбінскі (з 1580 г. мельніцкі падкаморы) уступіў у канфлікт з віленскім ваяводам Мікалаем Радзівілам Сіроткай, у які быў вымушаны ўмяшацца сам Жыгімонт Аўгуст, імкнучыся ўтрымаць абодва бакі ад гвалту⁸⁴. Прычынай стала спадчына жонкі Дэмбінскага Марыны па Копцях і Палубінскіх, якая засталася пад апекай Радзівілаў. На думку апошніх, Дэмбінскі незаконна ўзяў адзін з маёнткаў – Яблынь. Аднак на канфлікт паміж Радзівілам і Дэмбінскім не трэба глядзець скрэз прызму прыватных справаў. Спрэчка за тыя прыватныя ўладанні, аддзеленныя ад Кароны Вогынскім староствам, вырастала да спрэчкі аб дзяржаўнай прыналежнасці памежных тэрыторый. Калі Радзівілы дамагаліся патрэбных выроکаў літоўскіх судоў супраць Дэмбінскага, у яго абарону паўставалі каронныя паслы⁸⁵. Присуджэнне тых уладанняў Дэмбінскаму азначала згоду на ўключэнне іх у межы Кароны, пакіданне ў руках Радзівілаў - гарантавала ім юрысдыкцыю ВКЛ.

З нагоды пратэстай ліцвінскай шляхты, адносна дзяржаўнай мяжы, на варшаўскім сойме была створана камісія для яе ўстанаўлення. Яна сабралася ў наступным годзе ў Мельніку ў значна зменшаным складзе. Замест дзесяці асобаў прыехалі толькі чацвёра, якія з прычыны кепскага сакавіцкага надвор'я не

⁸⁰ Commissia albo proces graniczenia...

⁸¹ Падрабязней гл.: Tomczak A. Walenty Dembiński kanclerz egzekucji ok. 1504-1584. Toruń, 1963.

⁸² Тамсама. S. 161.

⁸³ Archiwum XX. Sanguszków w Sławucie /Oprac. M. Radzimiński. T 6. Lwów, 1910. № 87. S. 152-155.

⁸⁴ Spr. w listach Zygmunta Augusta.

⁸⁵ Tomczak A. Walenty Dembiński... S. 160-161.

выехалі нават на месца, абмежаваўшыся зборам і апісаннем прывілеяў і сведчанняў прымежнай шляхты. Яўстафі Валовіч, які прадстаўляў літоўскі бок, склаў скаргу супраць выклікаў судом Мельніцкага павету шляхты з Берасцейскага павету. Прыпомніў пры гэтым *że powiat Brzesczki jurisditią swą od wojewodztwa Podliaskiego, albo raczey ziemie Podliaskiey był y iesth oddzielony, a używał zwycziów y prawa swego Lithewskiego, pod woiewodztwem Troczkiem, iako tesz y ziemia Podliaska, będąc w on czas wespolek z ziemią Brzesczką pod regiminetem wielkiego xięstwa Lithewskiego, thakże użyskała do dostąpienia praw polskich, których sobie u królów ich mości Zygmuntha pierwszego y Zigmuntha Augustha, przodków iego królewskiey mości, dostała. Ktorhe prawa polskie przed skończeniem y przy skończeniu uniei nie rosciągali się daley, tylko po the granicze, kthoremi sthatrodawna ziemia Brzesczka z ziemią Podliaską dzielił się*⁸⁶. Як вынікае з гэтага і наступных лістоў, сабранных камісіяй, Валовіча цікавіла галоўным чынам справа абсягу праўнай юрысдыкцыі абодвух паветаў. Менш увагі ён прысвячаў праблеме пралягання мяжы, прызнаючы нават, што камісія была створаная каралём не для вызнання літоўскай і кароннай мяжаў, а толькі для адмежавання двух ваяводстваў⁸⁷. На яго скаргу адказаў польскі бок, прадстаўлены мельніцкім старастам Войцэхам Савіцкім і земскім суддзей Пятром Паткоўскім. Яны нагадалі, што калі найбольш спрэчныя тэрыторыі, ці ”вогыньска-ломазскі тракт” узяў у дзяржаву Ян Тарле, тады частка мясцовай шляхты пайшла пад гродскі і земскі мельніцкія суды. Значна далей пайшло Каспар Дэмбінскі, які сцвярджаў і пры гэтым спасылаўся на хронікі Марціна Кромера і Яна Длугаша, што не толькі Мельніцкі павет, але нават усё Берасцейскае ваяводства павінны належаць да Кароны Польскай. Дэмбінскі ставіў пад сумненне правадзейнасць камісіі ў няпоўным складзе, закідаў ёй недахоп кампетэнцыі, а таксама аспрэчваў правамоцнасць склікання яе праз карала, выказваючы неабходнасць стварэння памежных камісіяў кожны раз спецыяльнай соймавай канстытуцыяй. Такі падыход супярэчыў папярэднія практицы, аднак пазней азначаная прапанова была прынятая⁸⁸.

Каспар Дэмбінскі прыкладаў вялікія намаганні дзеля трывалага далучэння шляхецкіх уладанняў, якія знаходзіліся ў абышарах ”вогыньска-ломазскага тракту”, да Падляшскага ваяводства. Пас гэтым землю аддзяляў маёнткі падкаморага ад астатніяга Падляшша, таму бяспечнай было і гэты абышар далучыць да Кароны. Дэмбінскі распачаў энергічную барацьбу, ангажуючы ў яе драбнейшую шляхту, засяляўшую спрэчны абышар, і, дарэчы, часта знаходзіў у яе падтрымку. Яго актыўнасць пацвярджаюць ужо лісты, сабранныя камісіяй 1579 г., але, бяспрэчна, вядучую ролю ў tym прадпрыемстве паказвае ўступ і матэрыялы, сабранныя ў выдадзенай у 1622 г. брашуры *Commissia albo proces graniczenia między W-wem Podlaskim, a między W-wem Brzesckim*.

⁸⁶ Сборник статей... С. 88.

⁸⁷ Тамсама. С. 91-92.

⁸⁸ Тамсама. С. 82-92; Wawrzyńczyk A. Spory graniczne... S. 186-187.

Уладальнікам дробнага маёнтку Жэлязна на берасцейска-мельніцкім памежы быў слуга Дэмбінскага Себасціян Бессякерскі, які ажаніўся з удавой берасцейскага падсудка Якуба Грычыны і адразу выказаўся за далучэнне да Мельніцкага павету⁸⁹. Правоў на маёнтак дамагаліся, зразумела, і іншыя праdstаўнікі сям'і Грычынаў, паколькі Якуб меў яшчэ братоў: Андрэя, Фалька і Аляксандра. Пачатак маёнтку звязаны з іх бацькам - вогынскім войтам Гаўрылам Іванавічам Грычынам, якому ў 1538 г. берасцейскі стараста парай засяліць новую вёску па dubrowach Woińskich na Rudnom i Wołchwi (...) a w Żeliznom woliu na nas osažiwati⁹⁰. Гаўрыла,войт новай вёскі, атрымаў кожную дзесятую валоку і кавалак зямлі пад фальварак⁹¹.

З поўдня з маёнткамі Россаш і Гарадзішча суседнічала первалоцкая і хмялеўская шляхта, якая цягнулася да Кароны. Першыя наданні ў Перавалоках паходзяць з часоў Вітаўта. Князь парай берасцейскому намесніку Тверы-буту прыслухацца да просьбы ляха, які прасіў о pustini w Kureszowie od Parczewskiey granicze za Brzeszcziem⁹².

Памежная камісія звярнулася таксама да прывілеяў на маёнткі Аполе і Русілы, якія суседнічалі з Россашу на ўсходзе. Іх уладальнікамі былі сваякі жонкі Каспера Дэмбінскага Марыны Капцёйны. Пасля 1526 г. жэрэбя ў маёнтку Аполе і Каданец ад некалькіх асобаў выкупіў Міхал Копаць Васілевіч. У 1528 г. прывілей Жыгімента пацвердзіў набыццё ім вёскі Аполе ў Берасцейскім павеце, а таксама двух жэрэбяў Нелапоўскі і Дудзінскі ў вёсцы Кодна, якія пазней кароль замяніў яму на жэрэбі Русілаўскі і Загнатаўскі. На жэрабях Нелапоўскага і Дудзінскага быў закладзены фальварак, а ўся воласць, названая Каданец, межавала па рацэ Півоні з Аполем і парчоўскім грунтам⁹³. Маёнтак Каданец ахопліваў 14 жэрабяў, частку з якіх нейкім чынам падчас валочнай памеры забралі на карысць жыхароў Каданца, замяніўшы на грунт пры кароннай мяжы над Півоній⁹⁴. Копаць Васілевіч меў шмат нашчадкаў. Яго дачка Раіна выйшла замуж за сына Васіля Палубінскага Івана, дадаўшы ў пасаг апроч іншага Аполе і Русілы. Аднак было агаворана, што сыны Капця маюць права іх выкупіць пасля дасягнення паўнолетця. Яны так і зрабілі, але пасля судовых спрэчак з Палубінскімі, а пазней Дэмбінскімі⁹⁵. У 1577 г. распачаўся шматгадовы судовы працэс паміж Валовичавым Палоніяй, удавой Васіля Капця, уладальніка Аполя, і Дэмбінскімі, які быў выкліканы іх наездам. У 1584 г. выйшаў каралеўскі дакрэт, які асуджая Дэмбінскага на выгнанне і выплату пацярпелай 13 000 коп літоўскіх грошай⁹⁶. Судо-

⁸⁹ Сборник статей... С. 99.

⁹⁰ Wawrzyńczyk A. Rozwój wielkiej... S. 47.

⁹¹ Сборник статей... С. 99.

⁹² Тамсама. С. 99.

⁹³ Тамсама. С. 99.

⁹⁴ Wawrzyńczyk A. Rozwój wielkiej... S. 55.

⁹⁵ Тамсама. С. 57.

⁹⁶ Boniecki A. Herbarz polski. T. 11. Warszawa, 1907. S. 115.

вия справы з Дэмбінскімі былі прычынай таго, што ўладальнікі Аполя і Русілаў Копці не жадалі пераходу іх маёнткаў у межы Кароны. Знаходжанне ў Берасцейскай зямлі запэўнівала ім урадніцкую кар'еру, паколькі яны паходзілі з паважанага ў ВКЛ роду. Да значных пасадаў даслужыўся сын Васіля Копці і Палоніі Лукаш, а таксама яго нашчадкі⁹⁷. Той Лукаш Копаць перад 1621 г. набыў іншы спрэчны маёнтак Хмелева, настала прывязаўшы яго да Берасцейскага павету. Адменную пазіцыю займаў іншы сваяк Дэмбінскай, ўладальнік Вярховічаў у Камянецкім павеце, нашчадак Копці Васілевіча Чэрлігара. Нават нягледзячы на аддзяленне яго маёнтку Цяляцічамі, Токарамі і Літвіновічамі, ён імкнуўся быць у Мельніцкім павеце⁹⁸.

Копці, якія былі сваякамі жонкі Каспера Дэмбінскага Марыны, не мелі аднолькавага стаўлення адносна далучэння сваіх земляў да Кароны. Іх становішча вызначалі ўласныя патрэбы, а таксама розныя стасункі з Дэмбінскімі. Немалое значэнне мелі, напэўна, іх погляды на заняцце ўрадаў у Берасцейскай зямлі. Пытаннем, якое асабліва моцна заняло ўвагу судовай камісіі ў 1579 г., было ўстанаўленне судовай падлегласці Бокавічаў і Вітуліна, якія заставаліся ў руках Дэмбінскага, як спадчына жонкі па Палубінскіх. Дэмбінскі даводзіў іх прыналежнасць да Мельніцкай зямлі і тамтэйшай юрысдыкцыі.

Яўстафі Валовіч аспрэчваў яго права распараджэння маёнткам, сцвярджаячы, што папярэдні ўладальнік Бокавічаў Васіль Палубінскі, нягледзячы на супадзенне прозвішча, на самай справе не з'яўляецца прадзедам Марыны Капшёўны. Аднак насуперак свайму інтарэсу цвердзіў, што і той Васіль Палубінскі з бокавіцкай лініі таксама хацеў далучыць свой маёнтак да Мельніцкай зямлі⁹⁹. Паколькі справа Бокавічаў ужо мела сваю гісторыю камісіі былі пррапанаваны два акты, упісаныя ў мельніцкія гродскія кнігі і адрасаваныя Жыгімонтам Аўгустам да мельніцкага старасты Яна Іжыковіча яшчэ ў 1556 г. З прадстаўленых доказаў і судовых выroкаў вынікала, што Bokowicze przed urzędem starostwa mielnickiego stawać nie powinni, bowiem ziemie swe mają w powiecie brzeskim, a nie w mielnickim¹⁰⁰. Апроч таго спрабавалі паказаць, што Дэмбінскі wyłamując się z jurysdykcji województwa brzeskiego ze swymi imionami do Lublina lub Mielnika uciekał by sprawiedliwość go nie dościgła¹⁰¹. З такімі заўвагамі Дэмбінскі аднак не хацеў пагадзіцца. Ён ішоў далей, атакуючы Заранкаў, ўладальнікаў Перагалінаў, якія суседнічалі з Міжрэччам і дробнашляхецкімі ўладаннямі Жэлязна. Тыя маёнткі набыў пры каралі Казіміры Ягелончыку бацька Марціна Заранка. Марцін, каралеўскі дваранін, а затым драгічынскі войскі, атрымаў ад караля Аляксандра даз-

⁹⁷ Лукаш з 1610 г. быў берасцейскім падкаморым, з 1615 г. – кашталянам. Яго сын Аляксандар быў берасцейскім кашталянам ад 1643 г.

⁹⁸ Сборник статей... С. 100.

⁹⁹ AGAD, Księgi Ziemskie Podlaskie (wypisy), 1, k. 152.

¹⁰⁰ Сборник статей... С. 101-102.

¹⁰¹ Тамсама. С. 106.

вол на закуп ад берасцейскіх зямёнаў Станіслава, Якуба і Мікалая Янавічаў Грыгаровічаў, а таксама Берната і яго братоў Буйновічаў іх бацькаўшчыны, размешчанай у межах маёнтку Перагаліны¹⁰². Услед за Алінай Вавжынчык можна прыніць, што да Заранкаў Перагаліны былі ў валоданні дробнай шляхты, аседлай там перад трэцяй чвэрцю 15 ст.¹⁰³ У 1493 г. каралеўскі каморнік Марцін Заранак атрымаў ад Аляксандра зямельнае наданне і вогынскую дуброву¹⁰⁴. Менавіта тады назва Перагаліны пашырылася на абшар аж да кароннай мяжы з Люблінскім ваяводствам. Гэта трывала, аднак, нядоўга, бо ў 1528 г. Жыгімонт частку земляў з таго надання загадаў забраць і засяліць месца Вогынь, дзе быў пабудаваны каралеўскі двор¹⁰⁵. Замест гэтага Марціну Заранку было прызначана новае наданне на іншым абшары.

Пытанне павятовай прыналежнасці Перагалінаў зноў паўстала пасля прызначэння Паўла Гарбоўскага Заранка, берасцейскага гродскага пісара, на мельніцкі ўрад. У 1593 г. князь Палубінскі разам з берасцейскай шляхтай склаў ліст да мельніцкіх ураднікаў, звяртаючы ўвагу, што выбралі на ўрад асобу з маёнтку, які не належаў да Мельніка. Князь закрануў таксама пытанне адпаведнасці праву абрannie Дэмбінскага на ўрад мельніцкага падкаморага, прыпамінаючы, што той таксама мае маёнткі ў Берасцейскім павеце, хаця не признае берасцейскай юрысдыкцыі. Той ліст завяршаўся просьбай aby takiego zatrudnienia nie dawać i osób takich w urzędzie nie brać, co obchodzi wszystkie rzeczy pospolitą, gdyż się to dzieje przeciwko związkowi uniej przez oba narody polski i litewski poprzesiężonej¹⁰⁶.

У гэтай спрэчцы таксама ўзняў голас Дэмбінскі, даводзячы, што паколькі Заранкі займаюць пасады ў Падляшскім ваяводстве, іх валоданні павінны знаходзіцца таксама ў межах таго ж ваяводства. Абураны Павел Гарбоўскі Заранак адказаў, што Перагаліны ніколі не належалі да Мельніцкага павету. Апроч таго, гэтыя ўладанні, так аддаленія ад Мельніка, што заслоніла ёсць Biała, маюць J. Pana wojewody trockiego [Mikołaja Radziwiłła Sierotki], o której jest dekret trybunalski koronny, że do Mielnika nie należy. Zasłonił Międzyrzec, majątość J. jeszczę większą, która należy do Litwy, Wierc, Witroż, Burwin, Wortel i inne litewskie majątości, a tu dopiero Przegaliny (...) przez dwieście wsi litewskich w tył zachodzących, gdzie ani z powiatem mielnickim ani z żadnym szlachcicem mielnickim niemasz żadnego contiuitatem i podobieństwa na to¹⁰⁷.

Дзейнасць Дэмбінскага на карысць справы далучэння, а хутчэй утрымання пры Мельніцкай зямлі часткі Берасцейскага павету не мела яшчэ поўнага

¹⁰² Wawrzyńczyk A. Rozwój wielkiej... S. 45.

¹⁰³ Таксама. С. 45.

¹⁰⁴ Сборник статей... С. 98.

¹⁰⁵ Таксама. С. 98.

¹⁰⁶ Русский Государственный Архив Древних Актов в Москве, Ф. 356, оп. 1, а. 26, л. 426v.

¹⁰⁷ Таксама, Ф. 356, оп.1, а. 52, л. 228 v.

поспеху. У 1580 г. каралеўскія зборшчыкі не сабралі падаткаў з Россашы, Гарадзішча, Казярадаў, Міжрэчча і іншых маёнткаў, пра якія можна было б меркаваць, што пасля Люблінскай уніі яны апынуліся ў межах Кароны. Сярод спречных мясцовасцяў падатак быў сабраны толькі з Вітуліна Каспера Дэмбінскага і ад трох асобаў з Ціцібара. Гэта былі Станіслаў Аленскі, які плаціў падаткі з уладанняў сваёй жонкі, Ядвіга Жарнавецкая і Мікалай Кішка, падляшскі ваявода, які плаціў агулам з усіх сваіх падляшскіх маёнткаў¹⁰⁸.

Мяжка Берасцейскага і Падляшскага ваяводстваў прыцягнула ўвагу соймаў, склікаўшых усё новыя камісіі. Ужо была гаворка пра камісію 1579 г., наступная неаднаразова збраліся на працыгуту некалькіх гадоў – 1589, 1591, 1596, 1598, 1601, 1607. З 1611 г. паходзяць дзве канстытуцыі. Адна датычыла межай Берасцейскага павету з Люблінскім ваяводствам, другая – з Падляшскім. Люблінскае ваяводства межавала з Берасцейскім паветам на невялікай прасторы спречных Ломазаў і Вогыня, адносна якіх стаўленне Кароны было зменлівым. Згодна пастановам Люблінскага сойму, тыя землі павінны былі далучыцца да Мельніцкага павету, аднак пазней іх далучалі да Люблінскага ваяводства, падкresslіваючи супольнае мінулае гэтых земляў. Абодва бакі аднак не былі задаволеныя працай камісій, рабіліся намаганні неяк пераламаць спречку, аплюючы да традыцыі і добраахвотнага выбару: *A si, którzy się czują należeć jurisdictionibus Regni, nie czekając tej komisseyi, już a modo mają być sądzeni w Koronie, a nie wyzywani do Litwy*¹⁰⁹.

Здаецца, былі вырашаныя памежныя канфлікты з Валынскім ваяводствам. З 1638 г. яны не з'яўляюцца ў соймавых канстытуцыях¹¹⁰. Ад 1616 г. не ўзгадваецца Гарадзенскі павет, што сведчыць пра ўрэгульаванне спречак таксама на гэтым адrezку дзяржаўнай мяжы. Аднак справа мяжы ваяводстваў Падляшскага і Люблінскага з'яўлялася паставанай тэмай соймавых паседжанняў. Яе датычыцаў пастановы з 1620, 1623, 1631, 1633, 1635 (з двух соймаў), 1638, 1649/50, 1661 гг. Шмат з утвораных на соймах камісіяў не мелі вынікаў, бо іх сябры не з'яўляліся на працу¹¹¹. Ужо ў 1596 г. было прызнана *jeśliby która strona, bądź z Polski, aby też z Litwy nie wyjechała, Komisarze z iedney strony ziechawszy się kończyć z granice sypać mogą et sic negotium in rem judicatam transeat*¹¹². Пастановы наступных гадоў штораз больш дакладна рэгулююць усе пытанні, звязаныя з працай камісіяў, імкнущца давесці да прыезду ўсіх іх сяброў на спреч-

¹⁰⁸ Jabłonowski A. Podlasie...Cz. I. S. 68.

¹⁰⁹ Volumina Legum. T. III. Petersburg, 1859. Komisja między Xiestwem Pruskim a Woiewodztwy Mazowieckim y Podlaskim. T. 14.

¹¹⁰ Wawrzyńczyk A. Rozwój wielkiej...S. 190.

¹¹¹ Volumina Legum. T. II. Petersburg 1859. S. 289, Rozgraniczenie Woiewodztwa podlaskiego z Woiewodztwem Brzeskim (1589 r.). S. 289; O Komisji Podlaskiej (1591 r.). S. 332.

¹¹² Volumina Legum. N. II. Petersburg, 1859. Rozgraniczenie Woiewodztw Podlaskiego z Woiewodztwem Brzeskim y Powiatem Grodzieńskim (1596 r.). S.365.

ную тэрыторыю, вызначаюць штораз вышэйшыя кары за адсутнасць, арганізуючы нават меры бяспекі. Справа мяжы паміж Каронай і ВКЛ абуджала часам так шмат эмоцый, што было неабходным увядзенне сродкаў бяспекі, каб ніхто не спрабаваў сілай упльываць на ход працы камісіі¹¹³. У 1589 г. Дэмбінскага выключылі са складу памежнай камісіі Берасцейскага і Падляшскага ваяводства з увагі на яго асабісты інтарэс да гэтага размежавання¹¹⁴.

Здолела сабрацца толькі памежная камісія, утвораная на сойме 1616 г. Больш таго, яна сумела выпрацаваць агульныя падыходы, пра што можам да-ведацца з пастановаў сойму 1620 г.¹¹⁵ У склад камісіі ўвайшлі з кароннага боку падляшскі ваявода Станіслаў Варшыцкі, падляшскі кашталян Войцах Няміра, драгічынскі падкаморы Войцах Млечка і мельніцкі падкаморы Каспер Дэмбінскі, а з літоўскага боку віленскі кашталян і берасцейскі стараста Геранім Хадкевіч, берасцейскі ваявода Яўстах Тышкевіч, берасцейскі кашталян Лукаш Копаць, берасцейскі падкаморы Васіль Копаць і суддзя Берасцейскай зямлі Пжэцлаў Гарбоўскі. Частка з іх непасрэдна была зацікаўлена ў пастановах адносна размежавання, паколькі іх маёнткі знаходзіліся на спрэчным памежжы. Выданы памежны дэкрэт прызначаў вогыньска-ломазскі тракт (Ломазы, Вогынь, Каданец) за Каронай, да яе скарбу мусілі адыйсці ўсе даходы з яго. За межамі ВКЛ апынуліся таксама прыватныя ўладанні Россаш, Гарадзішча, Перагаліны і Міжрэчча. Было акрэслена таксама праляганне дзяржаўнай мяжы. Пастановы камісіі былі выгоднымі для падляшской шляхты, што выклікала рашучы супраціў ліцвінскага боку. Падчас дэбатаў у гэтай справе на сойме, скліканым у 1620 г., пасольскую палату пакінулі ўсе ліцвінскія паслы на чале з польным гетманам Крыштафам Радзівілам. Апошні заняў вельмі рашучую пазіцыю, папярэджаючы, што, калі не будуць улічаны ліцвінскія пажаданні, то ліцвінскія паслы не дапусцяць прыняцця ўхвалаў не толькі на гэтым сойме, але і на наступных. Ён пагражаяў, што ostatni już raz nas tu w Izbie Poselskiej obaczycie¹¹⁶. На наступны дзень, пасля некалькіх гадзінаў перамоваў пры ўдзеле карала і сенату, ліцвінскія паслы вярнуліся ў залу паседжанняў. Вынікам дасягнутага камп-

¹¹³У 1591 г. кара за адсутнасць у камісіі складала 100 грыўнаў, устава з 1596 г. падвысіла яе да 200 грыўнаў. У 1598 г. з пункту гледжання бяспекі наказана было кожнаму боку не мець больш за 30 коняў разам з камісарамі і іх слугамі, а таксама не более за 30 пешых мужыкоў, якія павінны былі паказваць знакі і гранічныя дакументы - Volumina Legum. T.II. S. 332.

¹¹⁴ A iż podkomorzy mielnicki [Kasper Dembinski] ma swą sprawę z tym rozgraniczeniem, tedy według prawa ma sobie u KMCi ziednać do tego aktu na miefsce swe surrogatora ktorego jeśliby on ziednać nie chciał strona przeciwna tę sprawę włożyć chce i wkłada na podkomorze lubelskiego, abo iego komornika - Volumina Legum. T. II, Petersburg. Rozgraniczenie woj. Podl. z brzeskim i grodz. powiatem. S. 371.

¹¹⁵ Volumina Legum. T. II. O komisji Woiewodztw Podlaskiego i Woiewodztwa Brzeskiego (1620). S. 180-181.

¹¹⁶Oddział Rękopisów Biblioteki Czartoryskich w Krakowie. Kps 390. S. 102; Pietrzak J. Uchwalanie ustaw w latach 1605-1623 // Uchwalanie konstytucji na sejmach XVI-XVII w. /Pod red. S. Ochman. Acta Universitatis Wratislaviensis. № 477. Historia XXXI. Wrocław, 1979. S. 23.

рамісу стала ўстава, якая не зацвярджала (але таксама і не скасоўвала) прысуд камісіі, аднак склікала новы яе склад для ўстанаўлення лініі мяжы.

Пастановы камісіі можна ацаніць як перамогу Каспера Дэмбінскага. Яго лічылі *spiritus movens* усёй справы. Сведчыць пра гэта уступ да ўжо ўзгаданай брашуры *Commissia albo proces graniczenia*, выдадзенай у 1622 г. як адказ на друк ліцвінскага боку, накіраваны супраць падляшскага ваяводы Станіслава Варшыцкага і Каспера Дэмбінскага. Гэтае выданне ў некалькі дзясяткаў старонак было, напэўна, акцыяй, дапасаванай да сойму. У ім былі сабраныя дакументы і доказы прыналежнасці спречных абшараў да Мельніцкай зямлі і Кароны, апублікованы памежны дэкрэт з 1616 г. Апроч карыснага для кароннай шляхты прадстаўлення справы, у аўтарскім каментары адчуваецца пэўнае расчараванне, што камісія не далучыла да Кароны большай часткі Берасцейскага ваяводства. Гэтае агітацыя была доказам таго, што справа мяжы, нягледзячы на выданы дэкрэт, не была яшчэ канчаткова вырашаная. Чакаўся супраціў ліцвінскага боку на чарговых соймавых паседжаннях. Ужо ў 1617 г. сенатары Берасцейскага ваяводства апратэставалі рашэнне памежных камісараў адносна далучэння да Кароны Россашы, Міжрэчча і Казярадаў¹¹⁷. Сойм 1623 г. прызначыў чарговую камісію, якая павінна была дзеянічаць паводле ўставы 1620 г. Наступныя соймы 1631, 1633 і 1636 гг. не прынеслі аднак развязання гэтай справы, адкладаючы скліканне камісіі кожны раз на наступны сойм¹¹⁸. Гэтае адкладанне прыняція рашэння, напэўна, разлічанае на паступовае паразуменне бакоў, пасля размежавання 1616 г. паспрабавалі скончыць соймавай пастановай з 1638 г., якая санкцыянувала ўстанаўленні камісіі і стан землеўладання. Да Мельніцкай зямлі былі далучаны Міжрэчча, Казярады, Ціцібор, Вітулін, Бокавічы, Россаш і Гарадзішча¹¹⁹.

Падсумоўваючы працэс фармавання абшару Мельніцкай зямлі належыць звярнуць увагу на тое, што на працягу няпоўных ста гадоў найвялікшыя маёнткі на памежжы змянілі ўладальнікаў з падданых літоўскіх на каронных, што ў выніку і прадвызначыла іх праўную і дзяржаўную прыналежнасць. Палякі, якія трактаваліся паводле літоўскага права як іншаземцы, мелі перашкоды ў набыцці земляў у Літве, а асабліва на памежных абшарах¹²⁰. Ім забаранялася атрыманне ў валоданне маёнткаў шляхтам надання, куплі ці шлюбу. Прыкладам тут можа паслужыць сход літоўскай шляхты ў 1538 г. у Наваградку, дзе заўзята дыскутувалася справа аб выданні Богушам Багавіцінавічам дачкі Ганны за кароннага падданага Станіслава Тэнчынъскага, львоўскага кашталянія, люблін-

¹¹⁷ АВАК. Т. II. Вильна, 1867. С. 157-158.

¹¹⁸ Volumina Legum. T. III. Komissya Brzeska (1631). S. 327; Komissya Brzeska (1633). S. 379; Komissya Brzeska (1635). S. 414, 429.

¹¹⁹ Таксама. Т. III. Uspokojenie Komissi Brzeskiew (1638). S. 448-449.

¹²⁰ Dąbkowski P. Stanowisko cudzoziemców w prawie litewskim w drugiej połowie XV i w XVI wieku (1447-1588). Lwów, 1912.

кага і белзскага старасты¹²¹. Больш таго, насуперак літоўскаму праву, якое таксама прадлісвала іншаземцам выкананне вайсковой службы з добраў размешчаных у Літве, пасля выдання дачкі, ні яна, ні зяць такую службу не выконвалі¹²². Абмежаванні, якія датычылі ўласнасці, набытай шляхам шлюбу, пачалі ўводзіцца ў 60-я гг. 16 ст. (соймы 1563, 1564 гг.), але потым былі анульваныя на сойме 1569 г. У 1554 г. ліцвінская шляхта прасіла карала забараніць набыццё маёнткаў на Падляшшы і Валыні, да чаго Жыгімонт Аўгуст прыслухаўся, забараняючы набыццё шляхецкіх маёнткаў на Падляшшы нават паводле застаўнога права¹²³.

Адной з прычынаў адмоўнага стаўлення да мяшаных шлюбоў была праблема ўхілення каронных грамадзянаў, якія пашлюбліліся з падданымі ВКЛ, ад службы ў ліцвінскім войску. Асабліва часта гэта сустракалася на памежных тэрыторыях. У II Літоўскі Статут 1566 г. быў уключаны артыкул, які падкрэсліваў авязак вайсковой службы іншаземцаў, атрымаўшых наданні пры межах дзяржавы.

Ліцвінская шляхта ўспрымала надаванне маёнткаў іншаземцам, асабліва на памежжы, як памяншэнне ліцвінскай дзяржавы¹²⁴. І ў гэтым было шмат праўды, што пацвярджаюць хаця б справы аб спрэчных тэрыторыях на бе-расцейска-мельніцкім памежжы. Належыць зварнуць увагу, што на праляганне мяжы паміж Каронай і Літвой у значнай ступені ўпłyвала таксама воля ўладальнікаў добраў і згода абодвух бакоў, як гэта было ў выпадку добраў возможных асобаў.

Шматгадовае змаганне Каспера Дэмбінскага мела частковы поспех. Насуперак пастановам камісіі 1616 г., сябрам якой быў сам Дэмбінскі, у Літве застаўся "вогыньска-ломазскі тракт", з 1578 г. уваходзіўшы ў склад Берасцейской эканоміі. Гэта вельмі ўстойлівая структура праіснавала да канца 18 ст. Такім чынам, уладанні Дэмбінскага Россаш, Гарадзішча, Вітулін, Бокавічы і Палубічы засталіся аддзеленыя ад Мельніцкай зямлі вузкім пасам Берасцейской эканоміі, стаўшы анклавам Мельніцкай зямлі ў Берасцейскім ваяводстве, анклавам Кароны на тэрыторыі Літвы. Каспер Дэмбінскі памёр, не пакінуўшы нашчадка па мужчынскай лініі. Ягоныя дочкі выйшлі замуж за каронных падданых. Першая з іх стала жонкай сахачаўскага падкаморага Тжцінскага. Дзве астатнія, Барbara і Дарота, па чарзе пашлюбліліся з Аляксандрам Канецпольскім, які пазней судзіўся са сваім цесцем за россашскія землі. Яго сын ад першай жонкі Ян Пшэдбор Канецпольскі стаў сіратой калі 1630 г. і быў узяты пад апеку сандамірскім ваяводам Станіславам Канецпольскім, які прадаў россашска-гарадзішчанская землі Фірлеям. У часе выдання соймавай уставы ў 1638 г. яны

¹²¹ Baliński M., Lipiński T. Starożytna Polska pod względem... T. II. S. 1284-1285.

¹²² М. Любавский. Областное ... С. 274-275; Dąbkowski P. Stanowisko... S. 63.

¹²³ Dąbkowski P. Stanowisko... S. 18-19, 67.

¹²⁴ На віленскім сейме 1544 г. ліцвінская шляхта дамагалася забароны надавання маёнткаў іншаземцам, аргументуючы - тем німаю паństwa wielkiego księstwa ubywa. Przeciwna była małżeństwom mieszanym poznawszy w tem niemały upad tego państwa – Dąbkowski P. Stanowisko... S. 54.

знаходзіліся ў руках люблінскага ваяводы Збігнева Фірлея, а ў 1661 г. - яго сына Мікалая Андрэя, люблінскага старосціча¹²⁵.

Да 1616 г. варшаўскі кашталян Станіслаў Варшыцкі, стараста кобрынскі, осецкі і чэрскі, вялікі каронны падскарбі і камісар у размежаванні 1616 г. набыў у Багавіцінавічай Казярады¹²⁶. У 1661 г. гэты маёнтак знаходзіўся ў руках яго пляменніка, кракаўскага кашталяна Станіслава Варшыцкага. Абодва яны былі зацікаўленыя размяшчэннем свайго падляшскага маёнтку ў межах Кароны. У іх валоданні было ў той час таксама Носава, якое ў 1580 г. зноў апынулася ў Мельніцкім павеце. Міхал Важыкоўскі, ураднік пана Тэадора Ляцкага даў з 68,5 аседлых валок па 1 злотаму¹²⁷. Праўдападобна, што Ляцкі, як падляшскі ўраднік, не выказаў асаблівага супраціву націску каронных паноў і пагадзіўся разам са сваімі добрамі перайсці да Мельніцкага павету ў межы Кароны.

У Падляшскім ваяводстве пасля пераменных рашэнняў апынуліся таксама міжречанская маёнткі, якія перадаваліся ў спадчыну пераважна па жаночай лініі. У 1602 г. Барбара Збаражская, тагачасная ўладальніца маёнткаў, запісала іх свайму мужу Габрыэлю Тэнчынськаму, а той у 1617 г. - сваёй дачцы ад шлюбу з Эльжбетай Радзівілай Сафій. Аднак гэтыя землі засталіся ў руках Эльжбеты, якая частку іх падаравала наступнаму свайму мужу Крыштафу Кішцы і брату Юры Радзівілу. Гэтыя запісы выклікалі шматлікія спрэчкі паміж праўным апекуном Сафіі братам Габрыэлем Янам Тэнчынскім, кракаўскім ваяводам з Кішкамі і Радзівіламі. Урэшце гэтыя маёнткі былі прысуджаныя Сафіі і яе мужу Мікалаю Даніловічу, а ў 1654 г. іх атрымала ў спадчыну яе стрыечная сястра Ізабэла з Тэнчынскіх і яе муж Лукаш Апалініскі - надворны каронны маршалак. Такім чынам, у вызначальны для спрэчнага памежжа час уладальнікамі маёнткаў, канчатковая далучаных да Падляшскага ваяводства, былі асобы, моцна звязаныя з Каронай як урадамі, так і ўладаннямі¹²⁸.

Мельніцкай шляхце не ўдалося далучыць дробных шляхецкіх маёнткаў, размешчаных у "вогынъска-ломазскім тракце". У межах Літвы засталіся таксама ўладанні Ваганоўскіх, Целяцічы, Токары, Букрабы, Янаў і Белая. Тыя апошнія землі былі падзеленыя паміж Мікалаем Радзівілам Сіроткай, які негатyўна ацэніў Люблінскую унію і яе гарачым прыхільнікам драгічынскім старастам Мікалаем Кішкам, узнагароджаным за падтрымку уніі пасадай падляшскага ваяводы ў 1569 г. Большасць уладанняў Кішкі знаходзілася ў Падляшскай зямлі¹²⁹. На

¹²⁵ Boniecki A. Herbarz polski. T. 5, Warszawa, 1902. S. 292; AGAD, ASK, I, 70, k.391v.

¹²⁶ Commissia albo process...; Niesiecki K. Herbarz polski. T. 9. Lipsk, 1842. S. 239-240.

¹²⁷ Jabłonowski A. Podlasie... Cz. I. S. 65.

¹²⁸ Schuster K. Z dziejów Miedzyrzecza za Gabriela i Jana Tęczyńskich // Rocznik Miedzyrzecki. 1972. T. 4. S. 5-27; Ён жа. Z dziejów włości międzyrzeckiej od Tęczyńskich do Sieniawskich // Rocznik Miedzyrzecki. 1984/85. T. 18. S. 5-35.

¹²⁹ Цэханавец з 8 вёскамі, Галубы з 6 вёскамі, Астражаны з 4 вёскамі, Стэрдынь з 4 вёскамі, Вознікі з 19 вёскамі, Чартаева, Руда, Старцавічы і Грохава.

спрэчным берасцейска-мельніцкім памежжы яму належалі частка Ціцібору (Ціцібор Вялікі) і Казярадаў, а таксама Варгулі і Дакудаў у Берасцейскім павеце. У 1583 г. Кішка запісаў іх жонцы Барбary з Хадкевічаў. Казярады плацілі Кішкам, напэўна, толькі паводле нейкіх запісаў, паколькі іх галоўным уладальнікам была сям'я Багавіцінавічаў, а ад іх перад 1616 г. маёнтак адкупіў падляшскі ваявода Станіслаў Варшыцкі¹³⁰. Яшчэ ў 1591 г. Барбара прадала сваю частку Белай Сіротцы, які ўступіў таксама ў валоданне Ціціборам. Гэтыя маёнткі засталіся ў Літве¹³¹.

Можна прызнаць, што прынятая памежная камісіяй 1616 г. рашэнні, аказаўся трывалымі адносна прыватных уладанняў. У рэестрах пагалоўнага з 1662 г. і 1674 г. названыя мясцовасці былі залічаныя да Мельніцкай зямлі кароннага Падляшскага ваяводства¹³². Больш-менш такую мяжу Мельніцкай зямлі, канчаткова прызнаную ў 16 ст. за *status quo*, паказвае *Mappa szczegółowa Woiewództwa Podlaskiego* выкананая праз Karola de Perthées ў 1795 г.¹³³

Фармаванне тэрыторый Мельніцкай зямлі можна лічыць завершаным у першай чвэрці 17 ст. У параўнанні з 16 ст. не змяненіца яе мяжа з Бельскай зямлёй. У прынцыпе даволі трывалай аказалася сфармаваная ў сярэдзіне 16 ст. лінія размежавання паміж Мельніцкай і Драгічынскай землямі. Найбольшыя ж змены адбыліся на поўдні і поўначы. Далуччніе велізарных міжрэчанскіх уладанняў Бокавічаў і Казярадаў амаль у два разы павялічыла тэрыторыю Мельніцкай зямлі. Значна падоўжылася мяжа Падляшскага ваяводства з Люблінскім і Берасцейскім. Першапачатковая мяжой паміж ваяводствамі была рака Лівец. Сярэдні яе адрезак аддзяляў Драгічынскую зямлю ад Лукаўскай, а ніжні – ад Мельніцкай. Пасля далучэння Берасцейскага павету да Падляшша мяжа паміж Мельніцкай зямлёй і Люблінскім ваяводствам падоўжылася да заходняй мяжы міжрэчанскіх земляў. Памежнымі мясцовасцямі з боку Люблінскага ваяводства, пачынаючы з поўначы, былі: размешчаныя на левым беразе Ліўца Астоі, Стральцы, Космы, Гузы, Собічы. З міжрэчанскімі землямі межавалі: Собежы, Вясёла, Гарохаўка, Янушы, Ляшчанка, Беразова, Мосыцка, Канкалеўпіца, Тураў, Сямёнаў. З боку Мельніцкай зямлі да памежных мясцовасцяў можна далучыць вёскі Лосцкага староства: Прухенькі, Давіды, Шыдлоўка, Альшанка, Карчоўка, а таксама вёскі міжрэчанскіх уладанняў: Лубы, Лукавіска, Крывічы, Тлусцец, Посцішы, Ельніцы, Misi, Грабавец, Руднік, Тураў, Ворсы, Саўкі.

Паўднёвая і ўсходняя мяжа маёнтку Міжрэчча стала дзяржаўнай мяжой паміж Каронай і ВКЛ. Памежнымі мясцовасцямі з боку Мельніцкай зямлі былі вёскі Міжрэчанскай воласці: Астраўкі, Лужыцка Волька, Лужкі, Ква-

¹³⁰ Commissia albo process...

¹³¹ Rachuba A. Biała pod rządami ... S. 40-41.

¹³² AGAD, ASK, I, 70, k. 286 i n.

¹³³ AGAD, Zbiory Kartograficzne, 98.

соўка, Віташ, Ляшчанка, Сурмачы, Мушыкі, Пугачы, Рагозніца¹³⁴. З боку Літвы з міжрэчанскім землямі межавалі вёскі Берасцейскай эканоміі, а таксама прыватнае ўладанне Перагаліны і разлеглы маёнтак Белая, які знаходзіўся ў канцы 17 ст. надалей у руках Радзівілаў. Абмінуўшы міжрэчанскія землі мяжа Мельніцкай зямлі падымалася на поўнач уздоўж ракі Залатой Крыувулі, пакідаючы па левым беразе вёскі Кашэлікі, Васькавульку, Пугачы і каля Гушлева паварочваючы на ўсход. У Мельніцкай зямлі знаходзіўся маёнтак Вітулін з памежнымі вёскамі Вітулін і Асоўка, якія ў 1674 г. належалі берасцейскаму ваяводзе Савіцкаму, а таксама маёнтак Бокавічы ваяводзіча мазавецкага Францішка Варшыцкага, з памежнымі вёскамі Букавічы, Носава, Носаўская Волька¹³⁵. Частыя павароты дзяржаўнай мяжы на гэтым адrezку вынікалі з неабходнасці абмінуць бельскія ўладанні, а таксама суседні з Вітулінам Ціцібор, канчаткова пакінуты ў межах Літвы. У Кароне апынулася Казярады, з 1674 г. - уласнасць кракаўскага кашталяна Станіслава Варшыцкага¹³⁶. Памежнымі мясцовасцямі з боку тых добраў былі Казярады і Вярховічы. Далейшы кірунак мяжы Мельніцкай зямлі з Берасцейскай застаўся без зменаў.

Да Мельніцкай зямлі належалі таксама рассошскія ўладанні, утвараўшыя анклаў Падляшскага ваяводства на тэрыторыі ваяводства Берасцейскага. Ад астатніх тэрыторый Мельніцкай зямлі яны былі аддзелены Вогынскім староствам, якое ўваходзіла ў склад літоўскай Берасцейскай эканоміі, маёнткамі Перагаліны і Копіна. На ўсходзе яны суседнічалі з маёнткамі Вішніцы, Аполе і Русілы, якія, нягледзячы на шматлікія судовыя працэсы, так і не ўдалося зацяць Дэмбінскому. З поўдня анклаў межаваў з дробнымі шляхецкімі маёнткамі Перавалокай і Хмелевым, а таксама з Люблінскім ваяводствам. Усталіваная ў 17 ст. мяжа аказалася настолькі трывалай, што не падлягала зменам да 1795 г.

Міхалюк Дарота

- ✓ Нар. 29.09.1966 г. у Беластаву
- ✓ Доктар гуманітарных навук,
ад'юнкт Універсітета імя Мікалая Каперніка ў Торуні
- ✓ *Асноўны кірунак даследавання:*
Гісторыя Усходняй Еўропы, найперш грамадская гісторыя ВКЛ
- ✓ *E-mail:* domi@his.uni.torun.pl

¹³⁴ Квасоўка, Вітраж, Ляшчанка на мапе Perthéesа у бельскім маёнтку Берасцейскага павету.

¹³⁵ AGAD, ASK, I 70, k. 308 v.

¹³⁶ Тамсама. I, 70, k. 308.